

ज्ञाली व त्याच्या हतबल आत्म्याला समग्र जीवनाचें दर्शन होऊं शकले नाही. तुकारामाच्या वैराग्याच्या दोन मीमांसें-तील ही उत्तरमीमांसा सर्वथैव चुकीची आहे. पूर्व मीमांसेंत तथ्य आहे, पण ते परंपरागत पद्धतीनें मांडले आहे. त्रिविध-तापांनी या प्रकारे पोळला असतां जो संसारांत पूर्ववत् लोळूं शकतो त्याला आमपशु म्हटल्यानें फारसा अन्याय होणार नाही. उलट अनुताप ज्ञाला म्हणजे माणूस मुक्त होतोच असा नियम नाही. अनुतापाचा मार्ग चालूं लागले म्हणजे वळणावरच कांहीं मोक्षाचें गांठोळे ठेवलेले नाही. तो मार्ग खडतर आहे, वाटेत अनेक कांटे आहेत. प्रस्थान काढणाऱ्या सर्वांनाच पेणे गांठतां येत नाही.

सरे पाहतां वर सांगितल्याप्रमाणे तुकारामाच्या वृत्तीत हळूहळू पालट होत चालल्या होता. ज्यांना आपण आधुनिक भाषेत ‘जीवनाची मूल्ये’ म्हणतों त्याच्याप्रत तो संसाराच्या अंघकारांतून चांचपडत चालला होता. आर्याच्या भाषेत यालच सारासारविवेक म्हणत असत. बुद्धाच्या शब्दांत सांगायचे म्हणजे :—

असरे सारमतिनो
सारे चासारदसिसनो ।
ते सारं नाधिगच्छन्ति
मिच्छासंकप्पगोचरा ॥
सारंच सारतो जत्वा
असारंच असार तो ।

ते सारं अधिगच्छन्ति
सम्मासंकप्प गोचरा ॥
[असार तें सार मानी
देखें सारी असार जो ।
तयाला सार लाभेना,
मिथ्या संकलिप जो भ्रमे ।
सारांत सार जो जाणी,
असारांत असार ही ।
तयाला सार लाभे जो
सत्यसंकलिप वावरे ॥]

संसार हा दारापुत्रधनाभौवर्ती उभार-लेला पसारा आहे. त्यांतील सार आणि असार शोधून काढण्यांत तुकारामाच्या वृत्ति आतां गुंतल्या. या शोधांत सत्य-संकल्पाचा दाता पांडुरंग त्याला भेटला. या कटेवर हात ठेवलेल्या नावाड्यानें त्याची नाव पैलतीरला नेली. भवसागरांतील वादळाच्या मारानें डोलकाठी तुदून पडली तरी सुद्धां तारूं सोडून जाणारा तुकाराम हा भिन्ना खलाशी नव्हता. ‘डगमगी तो वांयां जाय । धीर नाहीं गोता खाय ॥’ हे श्रीदवाक्य झंझावाताशीं झुंजणाऱ्या वीरांना त्यानें दिले आहे. जडत्व कमी करण्यासाठीं अहंतेचीं गाठोळीं फेंकून देत, वासना उपसून टाकीत, तारूं तरंगत ठेवण्यासाठीं तो अखंड झगडत राहिला असता. पण विष्णुलाच्या हातीं सुकाणूं दिल्यासुले भवाब्धि पार तरून जाणे त्याला सोर्पे झाले.

● मजमाजीं रंगली चित्तवृत्ती । या लागी
विसरला गृहासक्ति । त्यासि गृहाश्रमींच
माझी प्राप्ती । निश्चये जाण उद्घवा ॥

भक्तावतंस नाना

ना. वा. गुणाजी

नारायण गोविंद उर्फ नानासाहेब चांदोरकर
(१८६०—१९२१)

[मागील अंकावरून समाप्त]

नानाची पुरणपोळी (श्रीसाईलीला
वर्ष १ ले. अंक ५ आणि वर्ष ६ अंक
१-२ (पान ६६५)

एकदो नानासाहेब एकटेच शिरडीस
बाबांच्या दर्शनार्थ दुपारीं बारा वाजल्या-
नंतर गेले. दर्शनवंदनादि विधि आटपल्या-
वर बाबा म्हणाले की—नाना, आज मला
पुरणपोळी खावीशी वाटते. तर तुं ती
करून आण. नानानीं सांगितलें कीं, आतां
फार उशीर झाला आहे, घरची कोणी
मंडळी येथें नाही, तसेच यावेळीं ती
तयार करणेस येथें कोणी माणूस मिळणार
नाही. तेव्हां बाबा म्हणाले—उशीर झाला
तरी हरकत नाहीं, पण आजच भला
पुरणपोळी हवी. पुढे नानानीं पुष्कळ
आोढेवेढे घेतले, पण बाबा आपला
पुरणपोळीचा आग्रह कांहीं सोडीनात.
तेव्हां नाना गांवांत गेले आणि पुष्कळ
प्रयत्न करून त्यांनी एक बाई मिळविली
आणि सर्व सामानसुमान आणवून देऊन
तिच्याकडून पुरणपोळीसहित स्वयंपाक

तयार करवून चार वाजणेचे सुमारास
पुरणपोळीचे नैवेद्याचे ताट मशीदींत
आणले, आणि बाबांपुढे सादर केले.
तेव्हां बाबा म्हणाले, बरे आहे, तें ताट
परत घेऊन जा. नानांना थोडेसे वाईट
वाढून ते म्हणाले कीं, बाबा, आपणास
खावयाचे नव्हते आपण या ताटाला स्पर्श
न करितां ते परत घेऊन जाणेस सोंगतां,
तर मला इतका खटाटोप तरी करावयाला
कां लाविले ? तेव्हां बाबा शांतपणे म्हणाले,
काय नाना, माझ्याकडे १८ वर्षैपर्यंत
येत राहून तुं हेच काय शिकल्यास ? माझी
पारख अशीच का तुं केलीस ? बाबा
म्हणजे हा औट हाताचा देह दिसतो
तेवढाच आहे का ? अरे नाना, मी मुंगी
माशी किंवा दुसरें वाटेल तें रूप धारण
करून खातों, मी तुझी पोळी माशीच्या
रूपाने केळांच खाल्ली आहे, तुं आतां जा
आणि जेवण कर. इतक्यांने नानाची
समजूत पटेना तेव्हां बाबानीं त्यांना कांहीं
सांकेतिक खूण करून (ही खूण काय

असावी याची आम्हांला कल्पनाच करवत नाही) ही गोष्ट पटविली आणि सर्वभूती भगवद्वावाचा धडा शिकविला.

‘भूर्तीं सदैव भगवन्त’:—
श्रीसाईलीलेच्या मागील कांहीं महिन्यापूर्वीच्या अंकांत ‘श्री साईबाबांची शिकवण’ या सदराखालीं बाबांनी शानाच्या रूपानें, श्री. रामचंद्र आत्माराम तर्खड यांच्या प्रेमळ पत्नीकडून भाकरीच्या तुकड्याच्या मेजवानीचा कसा आकंठ तृप्तिपूर्वक स्वीकार केला (श्रीसाई सच्चरित अध्याय ९) आणि मार्जीराच्या रूपानें शिंक्यावरील दहीं मारासहित खाऊन साकोरीची काशीबाई इंसराज इच्या पतीचा दमा कसा बरा केला (भक्तानुभव इंग्रजी भाग २ रा, पान ११३—११४) या कथा सांगितल्या आहेत, त्या बाचकांनी पुनः अवश्य वाचून पहाव्यात अशी सुचना करितो.

जिंकण्यास सोपा विकार (श्री साईलीला व. ५ अं. ११—१२, पान ६४९) एकदां बाबा नानास म्हणाले— सर्व षड्ग्रीपूत जिंकण्यास सोपा विकार कोणता ? नानांनी सांगितलै की—मला माहीत नाही. तेव्हां बाबा म्हणाले—अरे, मत्सर हा विकार जिंकण्यांत सर्वांत सोपा. थांत आपलै नफा नुकसान कांहीं नाही. मत्सर म्हणजे दुसऱ्याचा उत्कर्ष सहन न होणे. दुसऱ्याचा उत्कर्ष पाहिला की, आपणांस तै सहन होत नाहीं, आपण त्याची निंदा व कुचेष्ठा करितो, दुसऱ्यास ऐश्वर्य प्राप्त झालें तर आपलै त्यांत काय नुकसान आहे ? उलट आपण आनंद मानावा आणि हवें तर आपणहि तसें ऐश्वर्य मिळवूं अशी हिंमत घरावी आणि

त्या दिशेनै नेटानै प्रयत्न करावा. पण इतरांचा उत्कर्ष झाला म्हणून आपण विषाद मानू नये.

प्राण्या बोलावै बहु गोड, पण खरै. (श्रीसाईलीला व. ५ अंक ११—१२, पान ६४९—६५३. आणि श्रीसाई सच्चरित, अध्याय ३८, १२६—१४६).

बाबानीं एकदां नानाला असा धडा दिला की, सार्वजनिक कामासाठी कोणी आपलेजवळ कांहीं मागूं लागला, तर आपणांस कांहीं मदत करितां येण्याजोगी असेल तर ती अवश्य करावी, पण तशी मदत करितां येत नसेल तर तसें स्पष्ट पण गोड शब्दांत सांगावै. उपहास अगर थऱ्हा करूं नये, किंवा रागावूं नये. नाना म्हणाले की, हें मी ध्यानांत ठेवीन आणि त्याप्रमाणे वागेन. बाबा म्हणाले, हा धडा जितका सोपा दिसतो तसो तो नसून आचरण्यास कठीण आहे. तेव्हां नाना म्हणाले हा धडा मी मनापासून लक्ष्यांत ठेवून आचरणांत आणीन.

यापूर्वी असा प्रकार घडला होता की, कोपरगांव—शिरडीच्या रस्त्यावर श्रीगोदातटी एक लहानसें दत्तमंदिर असून शिरडीस जातांना नानासाहेब या मंदिरांत दत्तदर्शन घेण्याकरितां नेहमीं जात असत, त्या मंदिरांत राहणारे बोवा गरीब व सालस होते. त्यांचा व नानासाहेबांचा परिचय झाला. पुढें कांहीं दिवसांनी, नानासाहेब इ मोठे उदार व भाविक आहेत अशा समजुतीनैं त्या बोवांनी त्यांचेजवळ अशी एक गोष्ट काढली की, या दत्तमंदिरासमोरील नदीवर घाट बांधून चावा, घाट बांधल्यास लोकांची धुण्याची

व स्नानसंध्येची सोय होईल आणि हे श्रेय नानासाहेबानीं घ्यावै. हे काम आपल्या आवाक्याबाहेरचे आहे असें नानासाहेबानीं सांगितले. पण वरचेवर बोवा या विषयी नानासाहेबांना सांगत असत. पण नानासाहेब कांहीं कबूल करीत नसत. बोवाच्या नेहमीच्या विनवण्याला नाकार देणे नानासाहेबांना जड जाऊं लागले, आणि त्यांनी सांगितले की, सर्व घाट बांधून घेण्यास हजारों रुपये लागतील व तशी तजवीज होणे शक्य नाहीं. पण मंदिराच्या रुंदीइतकाच दहा—बारा पायऱ्यांचा घांट बांधणेस अजमासें तीनशे रुपये खर्च येईल आणि तो मी करीन. इतके झाले तरी पुष्कळ काम होईल असें बोवानीं सांगितले. याप्रमाणे दोघांचे संभाषण होऊन नानासाहेब नगरास गेले.

पुढे कांहीं दिवसांनी नानासाहेब आपले साडु विनीवाले यांना घेऊन बाबांच्या दर्शनास निघाले. थोडीशी रात्र असतांच ते कोपरगांवीं आले तेव्हा नानासाहेबांच्या मनांत आले की, दत्त दर्शनासाठी आपण मंदिरांत गेलों तर बोवा आपलेपाशीं तीनशे रुपये मागेल, तर आपण ते बरोबर आणले नाहीत, किंवा त्याबाबत कांहीं व्यवस्थाहि अद्याप केलेली नाही. तेव्हां काय करावै? इतक्यांत त्यांना एक युक्ति सुचली की, या खेपेस मंदिरावरून न जातां परभारे दुसऱ्या मार्गाने शिरडीस जावै. ही युक्ति बिनीवाल्यांनाहि पटली. पुढे शौचमुखमार्जनासाठी आडवाटेने गेले असतां त्यांच्या अगांत बाभळीचे व निवङुंगाचे कांटे बोचले, यामुळे त्यांना बराच त्रास झाला आणि वाटेत त्यांचे बरेच हाल

झाले. पुढे ते शिरडीस आले आणि मशीदींत बाबांच्या दर्शनास गेले असतां बाबा त्यांचेवर बरेच रसले आणि रागावले आणि त्यांचेशीं बोलण्याचे त्यांनी टाळले. या अबोल्याचे कारण विचारतां सर्वसाक्षी बाबा म्हणाले की, अरे नाना, बोवा तीनशे रुपये मागेल म्हणून तुं सरकारचे (श्रीदत्ताचे) दर्शन टाळलेस व आडमार्गाने आलास, अशा रीतीनेच मी घालून दिलेला घडा तुं आचरणांत अणतोस काय? तुं रुपये आणले नव्हतेस किंवा त्यांची सोय तुजकडून झाली नव्हती तर तो बोवा तुला काय खाता? पैशाची सोय झालेली नाहीं असें स्पष्ट सांगावयाचे सौळून सरकार दर्शन टाळून आडमार्गाने तुं यावै ही कोठची युक्ति? पायांत व व अंगांत कांटे शिरून प्रायश्चित मिळाले की नाहीं? अशा मनुष्याशीं आपण कांबोलावै? बाबांच्या सर्व साक्षित्वावद्दल कौतुक वाढून नानांनी आपली चूक कबूल केली आणि पुनः आपण असें करणार नाहीं म्हणून बाबांना वंदन केले.

भिक्षेकन्यांशीं वर्तन—(श्रीसाईलीला) व. १ अ. ५ व व. ५ अंक ११—१२, पान ६५३—६५६). वर सांगितल्यासारखाच भिक्षेकन्याशीं कसें बागावैं या संबंधीं बाबांनी नानाला एकदा असा घडा दिला की, आपल्याकडे कोणी मागावयास आला तर, त्याला आपल्या शक्तीप्रमाणे व इच्छेप्रमाणे घ्यावैं, तेवढ्याने त्याची तुसि होत नसेल तर गोड शब्दांनी नाहीं म्हणून सांगावैं, त्याचेवर रागांज नये किंवा आपल्या संपत्तीचा अथवा आधिकाराचा जोर दाखवू नये. नानासाहेबांनी हे मान्य केले

आणि आपल्या रांवी (कल्याणास) निघून गेले. त्यांचे वाढ्यांत एक भिकारीण भिक मागणेस आली. नेहमींप्रमाणे नेहमीची भिक्षा घरांतील मंडळी वाळूं लागली तरी ती भिकारीण भिक्षा घेईना. नानासाहेबांच्या पत्नीनी डेराभर भाजणी घरी तयार करून ठेविलेली होती. भिकारीण म्हणू लागली की, मल्ल भिक्षा नको, भाजणी घाला. तेव्हां तिला थोडी भाजणी घालणेत आली; ती पुनः अधिक भाजणी मागू लागली. माईसाहेबांनी अधिक भाजणी घातली, तरी तिचे समाधान होईना. शेवटी अर्धी भाजणी घालणेचे कबूल केले, तरी ती कबूल होईना, संबंध डेराभर भाजणी मागू लागली. तेव्हां माईसाहेब रागावल्या आणि म्हणाल्या की, तुं फार शाहणी दिसतेस; बाटेल तर अर्धी घे, नाही तर जा येथून. ती हड्डी भिकारीण आपल्याच हेका घरून बसली आणि घराबाहेरही जाईना. तेव्हां निरुपाय होऊन माईसाहेबांनी ही सर्व हकीकित दिवाणखान्यांत बसलेल्या नानासाहेबांच्या कानावर घातली. तेव्हां नानासाहेब रागावून खाली आले आणि शिपायाला म्हणाले की, भिकारीण तर भिकारीण, आणि मागते सगळीच भाजणी. सगळी भाजणी मागावयास हिला लाज कशी वाटत नाही? देतात तितकी घे म्हणून सांग, नाही तर हिला हाकल्दून द्या. तेव्हां ती म्हणाली—सगळी भाजणी द्यावयाची नसेल तर नका देऊ; पण शिपायाकडून गचांडी देऊन कशाला हाकल्दून देतां, मीच जातें आपली, असें म्हणून ती निघून गेली.

पुढे कांही दिवसांनी नाना बाबांच्या भेटीस शिरडीस गेले. तेव्हां बाबा पुनः

रागावले आणि त्यांनी नानाशीं बोलणे ठाळले. नानांनी विनंति करितांच बाबा म्हणाले की—सांगितलेला घडा जो आचरणांत आणत नाहीं त्याचेशीं कांबोलावे? सर्व भाजणी मागणाऱ्या भिकारणीस तुं शिपायांकडून हांकून लावणार होतास ना? ती कांहीं वेळ तुझ्या दारांत बसून निघून गेली असती. गोड शब्दांनी तिची बोल्वण करण्याएवजीं तिला शिपायाकडून वालवून देण्याची मजल तुं कां आणलीस? पांच सहा महिन्यापूर्वी घडलेल्या या गोष्टीचे स्मरण नानासाहेबांस प्रथम होईना. पुढे लगेच त्यांना त्या भिकारणीची गोष्ट आठवून त्यांना या विषयी सानंदाश्र्य वाटले. बाबा अशा प्रकारच्या भिकारणीचे सांग घेऊन आपली परीक्षा घेतील ही कल्पना त्यांना नव्हती. पण बाबांचा घडा किंवा शिकवण देण्याची तळ्हा आणि शिष्य ती शिकवण आचरणांत आणतो. की, नाहीं याची परीक्षा घेण्याची तळ्हा पाहून नानाच्या मनांत बाबाविषयीं प्रेमादर वाढला हैं सांगणे नलगे.

वर वर्णन केल्याप्रमाणे भिक्षेकरी वेळीं अवेळीं येऊन घरांतील मंडळींना भंडावून सोडतात हा अनुभव बहुतेक घरवाल्यांना नेहमीं येतो. बाबांच्या उपदेशाप्रमाणेच आमच्या एका व्यवहार-चतुर मित्रानें या विषयीं तोडगा सांगितला तो असा, भिकारी लोकांना आपल्या वेळेची किंमत समजते. त्यांना एक दोनच नव्हे तर अनेक घरे फिरून आपले भिक्षा-संपादनाचे काम साधण्याचे असतें. तेव्हां ते आपला वेळ उगाच व्यर्थ दवडीत नाहीत. त्यांचेशीं तकार किंवा वाद करीत

राहित्यास तेहि अनेक धार्मिक युक्त्या, दयामाया इत्यादि कारणे पुढे आणून आपले काम साधूं पहातात, पण घरचे मालक वाद घालत न बसतां गोड शब्दानें नकार देऊन स्वस्थ बसतील आणि येथे आपणास कांहीं मिळणार नाही अशी खात्री पटवून देतील तर भिक्षारी अशा ठिकाणी आपला ‘अमूल्य’ वेळ व्यर्थ न दवडितां पुढे चालते होतात. तेव्हां घरवाल्या मंडळीनीं साईबाबांचा धडा किंवा शिकवण अंमलांत आणून भिक्षाज्यांची बोळवण शक्य तर मदत किंवा भिक्षा देऊन, तसें शक्य नसेल तर गोड शब्दानीं तरी करावी हैं योग्य आहे.

मांगाना दिलेले दान बाबाना पैंचले. (श्रीसाईलीला. व. २, अं. ६ पान २०९). एकदां नानासाहेब शिरडीस आले असतां सूर्यग्रहणाची पर्वणी आली. त्या पर्वणीसाठीं कोपरगांवास गोदावरी स्नानास जाण्याची त्यांना इच्छा झाली. बाबाची परवानगी घेऊन ते गोदास्नानास कोपरगांवीं गेले. तेथें ग्रहण लागल्यावर ते नदींत स्नानास उतरले असतां ‘दे दान, छुटे गिरान’ असें ओरडत एक मांग त्यांचेकडे आला. नानांनी त्याला दोन पावल्या दिल्या. त्याच वेळेला शिरडीस बाबा आनंदराम मारवाड्याला म्हणाले की, या पहा दोन पावल्या मला नानांनी दिल्या असें म्हणून त्यांनी त्या पावल्या खिशांत घातल्या.

बाबाचै भूतभविष्य ज्ञान— (श्रीसाईलीला व. ३ अं. १ पान ३१७) नानासाहेब कलेक्टर साहेबाबरोबर चिटणीस म्हणून फिरतीवर असतांना दोन दिवसांची सुटी असल्यामुळे साहेब मुंब-

ईस गेले व नाना शिरडीस आले. सुटी संपल्यावर नानांनीं कोपरगांवास जावयाचें आणि आपल्या हाताखालच्या मंडळीं-समवेत पुढील मुक्कामीं साहेबाबरोबर जावयाचें असे ठरले होते. बाबानीं नानाला सुटी संपत्ताच परत जाण्याची परवानगी दिली नाही. एक दिवस अधिक ठेवून घेऊन नंतर त्याला जाऊ दिले. ऑफिसची मंडळी साहेबाबरोबर पुढील मुक्कामीं गेली असेल अशा समजुतीने नाना कोपरगांवी आले, तों सर्व मंडळीं त्यांना तेथेच आढळली आणि त्यांनीं सांगितले की,—‘मी एक दिवस उशीरा येणार आहे, तर ऑफिसच्या मंडळींनी दुसरे दिवशी नेमलेल्या मुक्कामीं हजर व्हावे अशी साहेबाची तार आली. अर्थात् बाबानीं एक दिवस अधिक ठेवून घेतले तें योग्यच होते हैं नानासाहेबांना पद्धन आनंद झाला.

एका मुसलमानाची पेटी— श्रीसाईलीला व. ४ अं. ६ पान ५३१. एकदां एक मुसलमान बाबांकडे आला आणि दर्शन घेऊन प्रार्थना करूं लागला की,—बाबा, सुरंगी दारूचा व बत्याचा मला परवाना मिळत नाहीं, मी कलेक्टर साहेबाकडे पुष्कळ अर्ज केले, पण दाद लागत नाहीं, कसेहि करून मला तो परवाना मिळवून द्या. बाबा म्हणाल की—बरे नानाला येऊं दे म्हणजे तुला परवाना द्यावयाल मी त्याला सांगेन. कांहीं दिवसांनी नाना तेथें आले, तो मुसलमान त्यावेळीं तेथें हजर होता. बाबा म्हणाले—नाना, या मुसलमानाला तो मागत असलेला परवाना दे. नाना म्हणाले की—याने दोन वेळां अर्ज केले, त्याला परवाना

देऊं नये म्हणून कलेक्टरसाहेबांचा हुक्म झालेला आहे, आतां त्याला परवाना मिळणार नाहीं. बाबा म्हणाले—तूं आतां साहेबास सांग म्हणजे तो देईल. या मुसलमानाची एक पेटी आपल्याकडे आहे. ती तो आतां परत मागत आहे. ती त्याला देऊन टाकावी हैं योग्य आहे. तेव्हां नानासाहेबांनी त्या मुसलमानास सांगितलें की, तूं आणखी एक वेळां अमुक ठिकाणी अर्ज कर, आणि तुझी सर्व हकीगत साहेबास सांग. त्याप्रमाणे त्यांने तिसऱ्यांदा अर्ज दिला. कलेक्टर साहेबांनी याबाबत नानाला विचारले. तेव्हां दोनदा याचा अर्ज नामंजूर झाला आहे. तरी फिरुन पुनः तो अर्ज करीत आहे. तेव्हां साहेब म्हणाले की, या अर्जदारास बस्या व सुरंगी दारू कशासाठी पाहिजे? तेव्हां त्यांने असा खुलासा केला की, सरकारांतून शेतसुधारणेकरितां व त्याची बांधबंदिस्ती करण्याकरितां आपण पांचशे रूपये तगाई घेतलेली आहे. हा परवाना मिळाला नाही तर हैं काम मुदतशरीर होणार नाहीं, शेत पिकणार नाहीं व तगाईचे हसे वक्तशीर पोंचणार नाहींत; हैं सर्व ऐकतांच साहेबांनी सांगितलें की, ही हकीकत पूर्वी माझ्या नजरेस कां आणली नाहीं, आतांच्याआतां याला परवाना तयार करून द्या. त्याप्रमाणे तो तयार होऊन साहेबाची सही होऊन त्याला मिळाला. पूर्वी हा मुद्दा कोणाचे लक्षांत आला नाहीं, तो याच खेपेस पुढे कसा आला हैं आश्रम्य होय. त्या मुसलमानांने कसली पेटी बाबापाशी ठेविली होती याचा खुलासा नानासाहेबांनी असा केला की, त्यांने पूर्वजन्मी केव्हांतरी

महाराजांच्या जवळ कांहीतरी सत्कृत्य केलें असावें; त्याचें फळ तो आतां या रूपानें मागूं लागला, म्हणून बाबा म्हणाले की, त्याचें फळ आपण त्यास देऊन टाकूं आणि तें त्यांनी त्यास या रूपानें दिलें.

दोन यवन ख्रिया—“बनतां बनतां बनेल” (श्रीसाईलीला, व. ४, अ. ६ पान ५३३-३५ आणि श्रीसाईसच्चरित, अध्याय ४९-१४७-१८३). एकदा नानासाहेब, म्हाळसापती इत्यादि भक्त मशीदींत बसले असतां एक विजापूरचा श्रीमान गृहस्थ परिवारासहित बाबांच्या दर्शनासाठी आला. ख्रियांचा गोषा पाहून नाना आपल्या मनांत संकोचले आणि त्यांना जागा करून द्यावी म्हणून उठूं लागले. तेव्हां बाबा म्हणाले—येणारे त्यांना वर येऊं द्या; नाना तूं स्वस्थ चित्तानें बैस. त्यानंतर त्या ख्रिया वर आल्या आणि आपल्या मुखावरील बुरखा दूर करून बाबांच्या चरणी वंदन करून तेथें बसल्या. त्यांपैकी एक स्त्री बृद्ध व दुसरी अगदीं तरुण असून फार सुंदर होती. तिचा चेहरा पाहून नाना निजअंतरी मोहित झाले. लोकांसमक्ष तिच्याकडे पहावें तर पंचाईत, आणि पाहिल्याशिवाय राहवेना, अशी त्यांचे मनाची चलबिचल स्थिती झाली; शिवाय त्यांना बाबांची मोठी लाज वाढूं लागली आणि त्यांना आपलें मुख वर करवेना. त्यावेळी बाबांनी नानाला जो उपदेश केला तो ऐकाः—

“नाना किमर्थ गडबडसी मर्नी।
ज्याचा निजधर्म तो स्वस्थपणी॥
आचरतां आड यावें न कोणी।
कांही न हानी तयांत ॥ १५८ ॥

ब्रह्मदेव सुष्ठी रचितां ।
आपण तयाचें कौतुक न करितां ।
व्यर्थ होऊं पाहील रसिकता ।
‘बनतां बनतां बनेल ॥ १५ ॥
असतां पुढील द्वार उघडें ।
जावें कां मागील द्वाराकडे ॥
एक शुद्ध अंतर जिकडे ।
तेथें न सांकडे कांहीं ही ॥ १६ ॥
कुढा भाव नाहीं अंतरी ।
तयास काय कोणाची चोरी ॥
हृष्टी हृष्टीचें कर्तव्य करी ।
भीड मग येथें धरिसी कां ॥ १६१ ॥

बाबा म्हणाले—मन हें जातीचेंच चंचल आहे. तरी आपण त्याला उच्छृंखल होऊं देऊं नये. कांहीं कारणांनी इंद्रियाची खळबळ झाली तरी शरीर उतावील होऊं देऊं नये. इंद्रियांचा विश्वास धरूं नये, आणि विषयांची लालसा बाळगूं नये. याप्रमाणे अभ्यास करतां करतां चित्ताचें चांचल्य हळुहळु नाहींसे होईल (बनतां बनतां बनेल) आपण इंद्रियाचे आधीन केव्हांहि होऊं नये. पण तीहि सर्वथा दाबून ठेवितां येत नाहीत. म्हणून प्रसंगानुसार त्याचें विधिपूर्वक नियमन करावें.

रूप हा तो हृष्टीचा विषय ।
सौंदर्य वस्तूचें पहावें निर्भय ॥
तेथें लाजेचें कारण काय ।
द्यावा न ठाव दुर्बुद्धीतें ॥ १७३ ॥
मन करोनिया निर्वासन ।
इशकृतीचें करा निरीक्षण ॥
होईल सहज इंद्रिय-दमन ।
विषयसेवन-विस्मरण ॥ १७४ ॥

हा सुंदर उपदेश नानासाहेबांना आणि त्यांच्याद्वारे सर्वे भक्तांना बाबांनी केला

आहे. याप्रमाणे वागल्यास सर्वांचें कल्याण होईल.

नानाच्या वडिलांची ताकीद (श्री. साईलीला व ४ अं. ६ पान ५३५—५३८) नानासाहेबांच्या वडिलांचा, कल्याणचे कांहीं मुसलमान लोकांशीं कांहीं बाबतींत बेबनाव झाल्यामुळे आपल्या घरीं त्यांस येऊं द्यावयाचें नाहीं व बोल-द्यावयाचें नाहीं आणि आपल्या घराच्या कोणत्याहि मनुष्यानें त्या कोणाचे घरीं जावयाचें नाहीं अशी ताकीद त्यांनीं घरीं देऊन ठेविली होती. यावेळीं नानासाहेब बाहेरगांवीं नोकरीवर होते. घरीं आल्यावर त्यांना ही ताकीद समजतांच ते मोठ्या पंचाइतींत पडले. ते स्वतः पितृभक्त व पित्राशाधारक होते. पण आपले वडील जुन्या मताचे असून करारी स्वभावाचे होते हें ते पके जाणत होते. नानासाहेबाचे कांहीं सहाध्यायी व मित्र मुसलमान होते, त्यांचेशीं एखादे वेळीं संबंध वज्य करितां येईल, पण मुसलमान म्हणून समजले जाणारे गुरु साईबाबा यांचेकडे येणे जाणें कसें बंद करावयाचें ? हा मोठा प्रश्न नानासाहेबांपुढे पडला. तेव्हां नानासाहेबांनी मोठ्या घैर्यांने आपल्या अडचणी आपल्या वडिलांपुढे मांडल्या. तेव्हां ते म्हणाले—अरे शिरडीचे साईबाबा हेच तुझे गुरु आहेत. तूं त्यांचेकडे जात जा. हेकून नानासाहेबांना अत्यानंद होऊन त्यांचे डोळे प्रेमाश्रूनीं भरून आले. बाबांनी आपल्या वडिलांस ही एवढीच अपवादात्मक प्रेरणा कशी केली ही एक त्यांना बाबांची अतकर्यलीला वाटली आणि बाबांवरील त्यांची भक्ति व श्रद्धा दृढावली.

‘अतिथि’ शब्दाचे स्पष्टीकरण (श्रीसाईंलोली व. ६, अ. १-२ पान ६७०) आपण रोज देवपूजा ज्ञाल्यानंतर वैश्वदेव करून बाहेर जाऊन काकबळि टाकितों आणि कांहीं वेळ (गाईची धार काढण्यास लागणारा) शास्त्रांत सांगितल्याप्रमाणे अतिथीचे आदरातिथ्य आणि अन्नदानानें सत्कार करावा म्हणून त्यांची वाट पाहतो; पण असा अतिथि क्वचितच मिळतो, तेव्हां शास्त्रांत सांगितलेले अतिथि विधान बरोबर आहे की नाहीं अशी शंका एकदां नानासाहेबांच्या मनांत आली आणि शिरडीस गेल्यावर त्यानी ती बाबास विचारली. बाबानी याचा खुलासा असा केला की, अरे अतिथि म्हणजे साडेतीन हात उंचीचा मानव देहधारी ब्राह्मणच असावयास पाहिजे काय? अतिथीची व्याख्या इतकी आकुंचित नाहीं. ज्याचे अंतःकरण भुक्तेन व्याकुल झाले अहे आणि ज्याला अन्नाची अतिशय जरूरी आहे असा जो कोणी जीव त्यावेळी येईल तो अतिथि. मंग तो मनुष्य असो, पशु असो, पक्षी किंवा कीडमुँगी असो. हे सर्व जीव अन्नाच्या शोधार्थ दूरदुर्लभ येत असतात. त्यामुळे ते थकले भागलेले असतात आणि त्यांचे अंतःकरण पीडित झालेले असते. परंतु तुझे लक्ष त्यांचेकडे असतें कधीं? तुझा असा विपरीत ग्रह झालेला दिसतो की, अतिथि म्हणजे औट हताचा मानव देहधारी ब्राह्मण! असे अतिथि वैश्वदेव करून काकबळि टाकिल्यावर येत नाहीत. पण मी वर सांगितलेले खरे अतिथि त्यावेळी येतात. पण तुं त्यांना अतिथि म्हणून ओळखीत

नाहींस. अतिथि किती तरी लाखांने तुझ्या घरीं जेऊन गेले आहेत व जात आहेत, पण यांतील मर्म तुला न समजल्यामुळे अतिथीच्या सत्काराचे व अन्नदानाचे श्रेय तुला मिळत नाहीं. याकरितां या शब्दाचा भलताच व संकुचित अर्थ टाकून दे आणि काकबळि टाकण्याच्या वेळेस बराचसा भात बाहेर नेऊन ठेवीत जा. कोणताहि जीव तो भात खाण्यास आला तर मनांत विकल्प न आणतां तो त्यास खाऊं दे; म्हणजे अनंत अतिथि तुझ्या घरीं जेवल्याचे पुण्य तुला मिळेल.

अतिथि शब्दाच्या, बाबांच्या ह्या विश्वव्यापक अर्थांने नानाची शंका निवृत्ति होऊन त्याचे समाधान झाले आणि बाबांच्या अगाध ज्ञानाचे व अतुल सामर्थ्यांचे कौतुक वाटले. बाबांचे हे स्पष्टीकरण वाचून तसें कौतुक प्रत्येक सहृदय वाचकाला वाटल्याशिवाय राहणार नाहीं.

पंढरपुरला जायाचे जायाचे—
(श्रीसाईंसच्चरित, अ. ७-११० ते १२५) नानासाहेब नंदुरबाराला असतोंना त्यांची बदली पंढरपुरास झाली आहे असा हुक्म आला. लवकर पंढरपुरा जावयाचे होते म्हणून नानासाहेबानीं तातडीने सर्व तयारी केली आणि सहकुदुंब सहपरिवार आधीं शिरडीस बाबाचे दर्शनास जाण्याचा विचार करून ते निघाले. कोणास पत्र पाठविले नाहीं किंवा कोणाबरोबर निरोप घाडला नाहीं. सर्व सामानसुमान आवरून ते लगवगा गाडीत बसले. हे वर्तमान इतरांस समजले नाहीं, पण ते सर्वसाक्षी बाबांना कळले. कारण नाना लगवगीने निमगंवच्या सीमेवर येतात तोंच शिरडीत

काय चमत्कार झाला पहा ! मशीर्दिंत बाबा, म्हाळसापाति, आप्पा शिंदे, काशी-राम इत्यादिकांबोवर गोष्टी करीत बसले होते. बाबा मध्येच एकदम म्हणाले उठा, आपण चौधेजण मिळून भजन करू या. पंढरीचे दरवाजे उघडले आहेत; चला आपण मौजेने भजन करू असै म्हणून त्यांनी भजन सुरू केले तें असै—

पंढरपुरला जायाचें जायाचें ।

तिथेच मजला राह्याचें ॥

तिथेच मजला राह्याचें ।

राह्याचें । घर तें माझ्या रायाचें ॥

बाबा हें भजन म्हणू लागले, इतर भक्त त्याचा अनुवाद करू लागले, आणि सर्वजण पंढरीच्या प्रेमांत रंगून गेले. इतक्यांत नाना सकुटुंब आले आणि बाबांना वंदन करून म्हणू लागले की, आतां आम्हां समवेत महाराजांनी पंढरपुरांत राहावें. पण अशी विनंति करण्याचें प्रयोजनच नव्हतें; कारण इतर भक्तांनी बाबांची भजनस्थिति त्यांना सांगितली. ही लीला पाहून नाना आश्र्यचकित व सद्गुरुं झाले. पुढे ते आशीर्वचन, उदी व निरोप घेऊन पंढरपुरास गेले.

यांपुढील कांही अनुभव श्रीसाईलीला, व. १६, अ. १-२-३ यांतून घेतलेले आहेत.

या आजीबाई—बाबा नानासाहेबांच्या पत्नीला नेहमी आई म्हणून हांक मारीत. एकदां मशीर्दिंत त्या दर्शनास गेल्या असतां बाबा म्हणाले—या आजीबाई हे ऐकून आईसाहेबांना आश्र्य वाटले. आईच्या ऐवजीं आजीबाई म्हणून का

संबोधिले हे त्यांना कळेना. बिन्हाडी गेल्यावर ही हकीकत त्यांनी नानासाहेबांस कळविली. तेव्हां त्यांनी चटकन् सांगितले की, अग आपली द्वारका बालंत झाली असली पाहिजे. त्यांची धाकटी कळ्या सौ. द्वारकाताई इचा प्रसूतिसमय अगदी समीप आला होता आणि त्यामुळे त्या काळजींत होत्या. दुसरे दिवशी तिच्या प्रसूतीचें पत्र आले, बाबांनी जेव्हां आजीबाई असै संबोधिले होतें, त्याच वेळीं सौ. द्वारकाताई बालंत झाल्या होत्या. यावरून बाबांचे सर्वसाक्षि-शान किती अगाध होतें आणि वाणी किती अर्थपूर्ण होती हें दिसून आले.

माझी आई दळदळ दळती, पण समदच भरड !

नानासाहेबांच्या उपदेशाप्रमाणे आई-साहेब नेहमीच जप करीत असत. त्या एकदां पतिसमवेत शिरडीस गेल्या आणि बाबांना वंदन करून जवळे बसल्या. तेव्हां बाबा म्हणाले—‘माझी आई दळदळ दळती, पण आई समद भरड बरंकां ! आईसाहेबांना या म्हणण्याचा अर्थ समजला नाही. बिन्हाडी गेल्यावर त्यांनी ही हकीकत नानासाहेबांस सांगितली. तेव्हां ते म्हणाले—‘अग खरंच—तूं पुष्कळ जप करतेस खरी, पण तुझें लक्ष्य दुसरीकडे कुठे तरी असतें. लक्ष्यपूर्वक जप केला पाहिजे. (तज्जपस्तदर्थ—भावनम्) नुसती तोंडानें अक्षरें पुटपुटण्यांत काय फायदा ? त्यांतर त्या लक्ष्यपूर्वक जप करू लागल्या.

तुमचीं कामै चालू घ्या, आम्ही कांहीं आतां मरत नाहीं—
१९१२ सालची गोष्ट असावी. त्यावेळी

बाबा अत्यंत आजारी पडले आणि त्या दुखण्यांतून ते बरे होतील असें कोणास वाटेना. नानासाहेबांनी बहुतेक साई-भक्तांना ही हकीकत कळविली. त्याप्रमाणे पुष्कळ मंडळी तेथें आली. आणि बाबांना त्या दुखण्यांत आराम पडून अरिष्ट शांत व्हावें म्हणून जप, वेद, मंत्र पाठ, लघुरुद्र चंडीपाठ इत्यादि अनुष्ठाने सुरु करणेत आली. एक दिवस असा आला की दुखण्याचा जोर फार वाढला आणि बाबा लवकरच इहलेक सोडून जातात की काय असें प्रत्येकास वाहूं लागले. तेव्हां दीक्षिताच्या वाढ्यांत काकासाहेब दीक्षित, बापूसाहेब जोग बाळासाहेब भाटे, तात्या पाटील, कोते वगैरे मंडळीचा असा विचार ठरला की या दुखण्यांत बाबांचे जर का कांहीं बरे वाईट होईल तर त्यांचे शव दरग्यांत न्यावयाचे किंवा त्यांना वाढ्यांत समाधि द्यावयाची हें आतांच बाबांकडून निश्चित करून घेतल्यास पुढे हिंदु-मुसलमानांत लढा पडणार नाही.

पण बाबांना हें विचारावें कसें आणि कोणी ? विचार करितां करितां नानासाहेबांनी हें काम करावें असा सर्व मंडळीचा आग्रह पडला. पण ते म्हणाले की-मी हें कसें विचारूं ? इतक्यांत बाबांकडून एक मनुष्य नानासाहेबांची चौकशी करीत दीक्षिताच्या वाढ्यांत आला आणि नानासाहेब तेथें आहेत असें पाहून त्यांने बाबांचा असा निरोप सांगितला कीं, आमच्या मरणाची चवकशी आतांच करूं नका. आम्हीं आतां मरत नाहीं. तुमचें चाललेले कान अनुष्ठान वगैरे तुम्ही पुरैं करा इत्यादि. हें ऐकून बाबांच्या सर्व व्यापकत्वाबद्दल सर्वांना आश्र्य वाटले.

पुढे सर्व अनुष्ठाने यथासांग पार पडलीं आणि बाबांना आराम पडला आणि जमलेल्या सर्व मंडळीस नानासाहेबांनी शिन्याचें भंडार भोजन दिले.

गळूचें आपरेशन. एकदां नानासाहेबाच्या दुंगणावर एक मोठे गळूं झाले आणि त्यापासून त्यांना ब्राच त्रास होऊं लागला. पुष्कळ उपचार केले, पण कशानेहि गुण येईना. नेहमीं कांहीं झाले तरी नानासाहेबाची फिर्याद बाबांकडे जावयाची, पण या खेपेस त्यांनी निश्चय केला कीं, कांहीं होवो, मी बाबांवर संकट घालणार नाहीं. त्याप्रमाणे त्यांनी डॉक्टर वैद्य यांचे उपाय करून पाहिले शेवटी मुंबईस जाऊन चांगल्या सर्जनकडून ऑपरेशन करून व्यावें असें सर्वानुमतें ठरवून ते एके दिवशीं कल्याणहून मुंबईस आले व तेथें आपल्या बिन्हाडांतील खोलींत खाटेवर विवळत पडले. दुसऱ्या दिवशीं सकाळी येतों असें सांगून आपरेशनची सामुग्री तयार करून सर्जन निघून गेले. नानासाहेबाना इतकी धास्ती वाटली कीं, आपण यांतून आतां वाचत नाहीं. शेवटी ठरलेल्या वेळीं बाबांची छबी उशापाशीं घेऊन ते निजले असतां त्यांना एकसारखी तळमळ लागली आणि धडकी भरली. सर्जन येण्यास १०-१५ मिनिटे राहिली. इतक्यांत एक मोठा चमत्कार झाला. नानासाहेब गळवाची बाजू वर करून अनांच्छादित निजले असतां एकाएकीं वरून एक कौलाचा तुकडा नेमका त्या गळवावर पडली. आणि तें फुडून त्यांतून पूंवरक रक्त वाहूं लागले. त्यामुळे नानासाहेबांना अत्यंत सुख वाटले, सर्जन येऊन पाहतात तों त्याना झालेल्या

प्रकाराबद्दल आश्र्य वाटले आणि आतां शस्त्र कियेची जरूरी नाहीं असें सांगून ते निघून गेले. यानंतर कांही दिवसांनी नानासाहेब शिरडीस दर्शनास गेलेवेळीं बाबा म्हणाले—आम्हास त्रास द्यावयाचा नाहीं, तरी पण मलाच हात घालून तें गळुं फोडवें लागले. काय हे गुरुमाऊलीचे उपकार, प्रेम, व्यासी, अगम्य ज्ञान व सामर्थ्य !

बाबांचा नानाला गीतोपदेश

(श्रीसाईलीला, व. ४ अंक १३, आणि श्रीसाईसचरित अ ३९ व ५०)

बाबांचे खरें (मूळ) नांव काय, त्यांची जात कोणती, त्यांचे मूळगांव कोणते, इत्यादि विषयां कोणास नकी माहिती नाहीं आणि बाबांनीहि याविषयां कांहीं माहिती सांगितली नाही. यामुळे त्यांचेविषयां अनेक लोक तर्कावितर्क लढवीत असतात पण त्याविषयां येथें आम्ही कांहीं सांगू इच्छीत नाहो. येथें एवढेंच सांगत आहो की बाबा हे संस्कृतशहि होते, यानी सर्व गीता नानासाहेबास संक्षेप रूपानें पण व्याकरण दृष्ट्या सांगितली असें सांगतात. यासंबंधी एक प्रसंग वर्णन करण्यांत आलेला आहे, तो असा:—

एकदां नानासाहेब मशीर्दीत बसून बाबाचे चरण संबाहन करीत बसले असतां तोडानें कांहीं गुणगुणत होते. तेव्हां बाबा म्हणाले की—नाना तुं काय गुणगुणतो आहेस ? नाना उत्तरले की, मी एक संस्कृत श्लोक गुणगुणत आहे. बाबा म्हणाले की, तो मोठ्यानें म्हण, तेव्हां नानांनी—‘तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया । उपदेश्यांति ते ज्ञानं ज्ञानेनस्तत्व-

दर्शनः ॥ गीता. ४,३४) तेव्हां बाबा म्हणाले की, नाना याचा अर्थ सांग पाहू. नाना बहुश्रुत, संस्कृत त्यांचा आवडता विषय, आणि त्यांत वेदांताचें व गीता भाष्याचें चांगले परिशीलन केलेले असे होते. त्यांनी त्या श्लोकाचा अर्थ सांगितला. तो थोडक्यांत असा—तत्त्ववेत्ते ज्ञानी त्यांना प्रणिपात केल्यानें, पुनः पुनः प्रश्न केल्यानें आणि त्यांची सेवा केल्यानें ते तुला ज्ञान उपदेशातील हें लक्ष्यांत ठेव. बाबा म्हणाले कीं प्रत्येक पदाचा अर्थ सांग, त्याप्रमाणे नानानीं प्रत्येक पदाचाहि अर्थ सांगितला, तेव्हां—बाबा म्हणाले, तृतीय चरणातील ‘ज्ञान’ या पदा ऐवजीं तेथें दुसरे कांहीं पद निघतें का ? विचार करून नाना म्हणाले, निघतें. बाबा म्हणाले तें कोणतें ? नाना म्हणाले—अज्ञान. बाबा म्हणाले—‘अज्ञान’ हें पद घेऊन अर्थ लागतो का ? नाना म्हणाले ‘नाहीं. शांकरभाष्य, आनंदगिरी शंकरानंदी, श्रीधरी, मधुसुदनी, नीलकंठी, ज्ञानेश्वरी वगैरे टीकांत ज्ञान हेच पद घेऊन अर्थ लाविलेला आहे. त्यावर बाबा म्हणाले, याचा पूर्वीं केलेला अर्थ असत्य व निरर्थक आहे असें मानू नका. तो सर्वाना मान्य आहे हें मला ठाऊक आहे, पण ‘ज्ञान’ शब्दाच्या ऐवजीं ‘अज्ञान’ शब्द घेऊन अर्थ लावून पहा, कसा यथार्थ प्रबोध होतो तो. ज्ञान बोलाचा विषय नसल्यामुळे तें उपदेश होत नाहीं. ‘अज्ञान’ हा वाणीचा विषय आहे. ‘ज्ञान’ हें शब्दातीत आहे. म्हणून ‘अज्ञान’ उपदेश करून, स्पष्ट सांगून तें धालविणें हेच ज्ञान. अज्ञाननाशापेक्षां ज्ञान म्हणून आणखी कांहीं निराळीं वस्तु आहे काय ? तिमिरनाश म्हणजे प्रकाश.

द्वैतनाश म्हणजे अद्वैत, तसें अज्ञाननाश म्हणजे ज्ञान. वार जशी गर्भालि, मल जसा आरशाला, राख जशी अग्निला किंवा शेवाळ जसें पाण्याला वेष्टून असते तसें अज्ञानानें ज्ञान आच्छादित असते (अज्ञानेनावृतं ज्ञानं-गीता ५. १५) आणि वरचे आवरण काढून घेतलें म्हणजे आंतील वस्तु प्रगट किंवा गोचर होते.

विश्वाचै सत्यत्व महा भ्रम ।
हेचि ज्ञानावरण तम ।
निरसूनि जावै लागे प्रधम ।
प्रश्नान ब्रह्म प्रगटे तै ॥ ६८ ॥

संसारबीज जै अज्ञान ।
डोळां पडतां गुरुकृपांजन ।
उडे मायेचै आवरण ।
उरै तै ज्ञान स्वाभाविक ॥ ६९ ॥

देवां भक्तां जै भिन्नपण ।
हेच मूळ अज्ञान विलक्षण ।
तथा अज्ञानाचै निरसन ।
होतांच पूर्ण ज्ञान उरे ॥ ७० ॥

+ + +

सारांश समूळ अज्ञान खाणा ।
उरै तै ज्ञान सिद्ध जाणा ।
ऐसे या शोकाचै हृदत अर्जुना ।
श्रीकृष्णराणा सुचवी ॥

श्रीसाईसच्चरित ३९-९८ ॥

याविष्यां विस्तृत विवेचन कोणास हवै असेल तर त्यांनी श्रीसाईसच्चरितांतील वर नमूद केलेले दोन अध्याय आणि श्रीसाईलीलेचा व ४, अंक १३ वाचावै. आम्हांस येथे थोडक्यांत स्पष्ट सांगावयाचै की, बाबांनी सुचवलेले 'अज्ञान' पद, त्याची ज्ञानपदार्थी सांगड घालून सुचविलेला

अर्थ, अत्यंत मार्मिक, अपूर्व व मौल्यवान आहे यांत शंका नाही.

उपसंहार—

नानासाहेबांची बाबांवर उत्सुकट भक्ति व अमर्याद प्रेम होतें. बाबांनी वेळीं अवेळीं मागितलेली दक्षिणा ते मोठ्या प्रेमानें देत आणि 'नाही' म्हणण्याचा प्रसंग येऊ नये म्हणून शक्य तितकी काळजी घेत. शिवाय बाबांनी मारवाड्यांकळून जे जे जिन्हस आणावे त्याची सर्व पैन पै बिले नानाच देत असत. इतकेंच नव्हे तर इतर भक्तांसाठी शिरडीस पूर्व-काळीं मोठमोठे तंबू ठोकून सर्वांची राहण्याची व जेवणा-खाण्याची सोय त्यांनी केली होती. आपला पुतण्या बाळाभाऊ चांदोरकर यांना शिरडीस एक लहानसे घर घेऊन देऊन त्यांत त्यांना सहकुटुंब ठेवून व तांगाहि देऊन खानावळीची व्यवस्था करून दिली होती. पुढे इतर वाडे होऊन भक्तांची सोय ज्ञाली आणि आताहि अनेक वाडे इमारती होऊन अनेक भक्तवृंदाची सोय होत आहे. नानासाहेबांनी जी ही भक्तांच्या सेवेची व सोयीची कामगिरी सुरु केली ती मुळे त्यांना अलोट पुण्यप्राप्ति ज्ञाली आणि हजारो भक्तांचा दुवा मिळाला आणि देवाची (बाबांची) प्राप्ति होऊन ते कृतकृत्य झाले यांत शंका नाही. बाबांनीहि त्यांना स्पष्ट सांगितलें होतें की संसारा संबंधीं तूं काहीं मागशील तर तै मजपाशीं नाहीं, तै तुला तुझ्या पूर्वकर्मानुसार मिळेल. परमार्थी संबंधीं मार्ग तुला हवा असल्यास तो मी दाखवीन. नानासाहेबांनी ही गोष्ट मोठ्या आनंदानें कबूल केली. त्याप्रमाणे

वावांनी नानाला जै कांहीं परमार्थीतील घडे आणि शिकवण दिली त्यांतला कांहीं भाग वर गोष्ठीरूपानें दिलेलाच आहे. शिवाय ही शिकवण श्री दासगणू महाराजांनी आपल्या भक्तलीलामृत (अध्याय ३२ व. ३३) व संतकथामृत (अध्याय ५७) या ग्रंथांत आपल्या ग्रासादिक व मधुर वाणीने वर्णिली आहे आणि हा एवढाच भाग श्रीसाईलिला वर्ष १७, अंक ११-१२ यांत छापून

प्रसिद्ध केला आहे. बाबांची ही परमार्थ शिकवण वाचून मनन निदिध्यासन करून वाचकांनी कृतार्थ व्हावें अशी शिफारस करून आणि बाबाहि त्यांना या कामी मदत करोत आणि सर्वांना सुखशांति देवोत अशी त्यांची पार्थना करून वरेच लांबलेले हे प्रकरण पुरेकरितो.

श्रीसाईनाथार्पणमस्तु.

श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थानांत विक्रीस असलेली पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित (मराठी)	किंमत	र. ७-०-०
(२)	सच्चरित (इंग्रजी)	„ „	४-०-०
(३)	दासगणूकृत श्रीसाईनाथ-स्तवनमंजरी	„ „	०-२-०
(४)	„ (अध्याय ४)	„ „	०-८-०
(५)	सगुणोपासना	„ „	०-३-०
(६)	प्रधानकृत पुस्तक (A glimpse of Indian spirituality)	„ „	१०-०-
(७)	श्री साई-लीलामृत	„ „	२-०-०
(८)	श्री साई-सुमनांजली	„ „	०-१-०
(९)	कीर्तन-पंचक (श्री साईलीलांनी नटलेले)	„ „	१-८-०
(१०)	शीलधी (शिरडी वर्णन)	„ „	०-१२-०
(११)	श्रीसाईबाबा-अवतार व कार्य	„ „	२-०-०
(१२)	श्रीसाई गीतांजली	„ „	०-२-०
(१३)	हिंदी श्रीसाईसच्चरित	„ „	४-८-०

वरील पुस्तके खालील पत्त्यावर मिळतील:

- (१) सर कारकून, श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान, पोस्ट-शिरडी, जि. अहमदनगर.
- (२) श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान, मुंबई ऑफिस : ईस्ट अँड वेस्ट इं. कंपनी बिल्डिंग, ४९५५ अपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई. १

~~~~~ श्रीदासगणू महाराज ~~~~

~~~~~ आणि कान्हा भिळ ~~~~

संतचरित्रांमध्ये अनेकदां काढंबरीपेक्षांहि अद्भुत अशा अनेक घटना घडलेल्या आढळून येतात. अशा मनोवेधक प्रसंगाच्या कथा श्रीसाईलीलेत देण्याचे आम्ही योजिले आहे. श्रीसाईबाबांचे परमभक्त श्रीदासगणूमहाराज यांच्या चरित्रांतील एक रोमहर्षण प्रसंग या अंकी देत आहोत.

कान्हा भिळ म्हणून एक दखडेखोर सन १८९८ चे सुमारास बराच माजला होता. त्याला धरण्याकरितां मोंगलाईतील व इंग्रजीतील पोलिसांनी आपल्या प्रयत्नांची पराकाष्ठा केली, पण त्या सर्वांच्या हातावर तुरी देऊन कान्ह्यानें आपला पुंडावा चालूच ठेवला होता. त्यानें अनेक गांवे लुटलीं. शेठ सावकारांचे बळी घेतले. कित्येकांची नाके कापलीं. पोलिसांच्याहि रक्ताचे पाट वाहविले. पूर्वसूचना देऊन दिवसाढवळ्या दरोडे घातले. लोकांचे जीवित वा वित्त भरवंशाचें उरले नाहीं. या कान्ह्याला पकडण्यासाठीं सरकारनें गुप्त हेर नेमण्याचें ठरवून बव्याच ठिकाणांहून हुषार शिपायांची नावे मागितलीं.

त्यावेळच्या एका पोलिस अधिकाऱ्याचें व दासगणूचें थोडे वितुष्ट होतें. त्यानें दासगणूचें नांव वर कळवले आणि या धोक्याच्या कामावर हटकून नेमणूक व्हावी, या हेतूने ‘गणेश दत्तात्रेय हा चाणाक्ष शिपाई असून गुन्ह्याचा तपास फार

चांगला करतो’ असै आपले प्रशस्ति-पत्रहि जोडले. त्याप्रमाणे ‘कांही गुप्त कामावर तुमची नेमणूक केली असून आपले काम हाताखालच्या शिपायांवर सौंपवून नगरच्या मुख्य पोलिस कचेरीत दाखल व्हावे’ अशी दासगणूना आज्ञा झाली. हें धोक्याचें काम आपणांकडे येऊ नये म्हणून त्यांनी पुष्कळ खटपट केली; पण उपयोग न होतां गुप्त हेर म्हणून कान्ह्याच्या तपासासाठीं जावैच लागले.

पाठडीपासून १०-११ कोस दूर असलेल्या मोंगलाईतील लोणी या गांवी रामदासाच्या वेषांत ते येऊन राहिले. लोणीच्या गंगाराम पाटलाशीं कान्ह्याचा संबंध आहे, अशी कुणकूण असत्यानें या भागांत शोध करण्याची आज्ञा श्री. दासगणूना झाली होती. रामदासी वेषाकरितां आवश्यक असलेले, कुबडी, रामनामी चिपळ्या, दासबोध, ज्ञानेश्वरी, पांढऱ्या घोंगळ्या इत्यादि साहित्य त्यांना सरकारी खर्चानें मिळाले. सद्गुरुपदेशामुळे मो रामदास झालोंच आहे, तेव्हां सोंग

ध्यावयाचे असेल तर ते त्यांतल्या त्यांत खरे असावें; या कल्पनेने रामदासी वेष दासगणूनी पत्करला होता.

लोणी हें गांव जरा डोंगराळ भागांत आहे. गांवाभैवर्ती थोडी झाडी असून खवळच पाण्याचा खळखळ वाहाणारा ओढा होता. गांवांत एक लहानसे राममंदिर आहे. पुढे सोप्यासारखे पांच खण व मार्गे छोटासा गाभारा, आंत एका ओढ्यावर रामरायाच्या वनवासी वेषांतील काळ्या शिळेच्या लहानशा मूर्ति. अगदी साध्या मांडणीचे माळवदी घरवजा ते मंदिर होते. याच ठिकाणी श्रीदासगणूचे ! आतां रामदासी बुवा येऊन उतरले.

मंदिर जुने असून कितीतरी दिवसांत त्याकडे कोणीही लक्ष दिलें नव्हते. याची साक्ष सर्वत्र पसरलेला केर, पाचोळा, पाकोळ्यांची उबट घाण, आढ्याला लोंबणारीं मळकट जळमटे पाहून पटण्यासारखी होती. अशा स्थितीत देवाची पूजा कित्येक दिवसांत झाली नव्हती, हें सांगण्याची गरज नाही. देवापुढे कांही उत्पन्न नसल्यामुळे पुजाच्याला रामसेवेची स्फूर्ति कशी व्हावी ? निःस्वार्थपणे परमार्थ करणारे किती आढळणार ? “ सर्वः स्वात्मवशात् जनोऽभिरमते कस्यास्ति को वल्लभः ” हें सर्वथा सत्य आहे.

मंदिराची अशी ही दैना व राममूर्तीची अनास्था पाहून दासगणूना मनापासून वाईट वाटले. त्यांचे डोळे भरून आले. श्रीरामाच्या पायावर मस्तक नमवीत ते म्हणाले, “ रामराया, आपल्या मार्गे सदाचाच वनवास, का हो ? ” स्वतः पांचसहा तास खपून त्यांनी पाकोळ्यांची

घरटी, केरकचरा झाडून झटकून सर्व मंदिर स्वच्छ केले. शेण आणून सारखूनहि टाकले. वाण्याकडून ऊद आणुन त्या ठिकाणी जालला. आतां त्या स्थानाला थोडे तरी मंदिराचे रूप आले. प्रभु रामचंद्राची पूजा करणे, हा दासगणूच्या भाविक हृदयाला अत्यंत आनंद देणारा व्यवसाय होता. अगदी मनापासू ते तास नु तास त्यांत रममाण होत. गुस वेशांत असूनही याकामी कृत्रिमतेचा लवलेशाही नव्हता. ओढ्यावर जाऊन रानकण्हेरीचीं बरीचशीं तांबडीं फुले वैचून आणावीं आणि त्यांच्या माळा गुंफून दाशरथीला अर्पण कराव्या. पवमान, रुद्राचीं आवर्तने म्हणत अभिषेक करावा. स्वयंपाक करू नैवेद्य समर्पवा. दुपारीं विष्णु सहस्रनामाचे बारा पाठ म्हणावे व संध्याकाळीं दासबोध, शानेश्वरी वाचावी. रात्रीं भजन करून निद्रा ध्यावी. दिवसभर याच पारमार्थिक कार्यक्रमांत देव देव करीत मझ असावें कोणाशीं विशेष बोलू नये. अन्य कोठे जाऊ नये. समोर सरळ पाहात ओढ्यावर जाऊन स्नान करावें व सरळ परत मंदिरांत येऊन बसावें.

अशा रीतीनें कांहीं दिवस लोटले. हक्कुहक्कु देवळांत दर्शनाकरितां, पोथी ऐकण्यासाठीं वा भजनकीर्तनाला बरीच मंडळी येऊ लागली. रामापुढे कांहीं धान्य, खारका, शेंगा, गूळ असे पदार्थ येऊ लागले. क्वचित् पैसेही येत. रामदासी बुवांनी, खारका, गूळ, शेंगा ठेऊन ध्याव्या आणि धान्य व पैसे देवळाचा पुजारी बाळभट यास नेण्यास सांगावें. अर्थात् रामदासीबुवांविषयीं बरेच कुतूहल निर्माण होऊन गांवकच्यांत

नानाश्रकारचे तर्क वितर्क होऊ लागले. कोणी म्हणे, 'हा खराच रामदासी आहे.' दुसरा म्हणे, 'असेल कोणी लुचा ! तोंड चुकवून येथे येऊन राहिला आहे !' कोणी म्हणे, 'हा पोलिसचा गुप्त हेर असावा !' त्यांत हा खराच रामदासी आहे, असें म्हणणाऱ्यांची बहुसंख्या होती. ते म्हणत, 'पोलिसाला किंवा एकाद्या लुच्या चौराला पवमान, रुद्र कोठून येईल ? शानेश्वरी, दासबोध कसा कळेल ? हा तर अहोरात्र देवदेव करीत असतो. किती भाविकपणाने देवाचे करतो पहा ना ! किती घाण होतें हैं मंदिर ? आतां येथे आलें की कसें बरें वाटते ! खरोखरच हा साधुवृत्तीचा असल्यावांचून इतकी शांति निस्पुहपणा कसा असेल ?' लोकांची रामदासीबुवांविषयींची भक्ति हल्लहक्कू चोढत गेली. तरीपण हा गुप्त हेर असावा, असें म्हणणारीं दोनचार माणसें होतीच. त्यांपैकीं अंताजीपंत कुळकण्याने तरी बुवाच्चा ठोव घेण्याच्या दृष्टीने आपल्या कळून बराच प्रयत्न केला.

'काय बुवा, ठीक चालले आहे ना ? कांहीं अडचण असेल तर सांगा हो ! आम्ही तुमचेच आहों. तुम्हांला लागेल तें साहाय्य करण्याविषयीं तुमच्या वरिष्ठ पोलिस कचेरींतून लिहून आले आहे.'

'तुमचा कांहीं घोटाळा झालेला दिसतो आहे, अंताजीपंत. पोलिसकचेरीचा आणि माझा काय संबंध ? मला रामदाशाला गरज ती कशाची लागणार ? माझा रामराय समर्थ आहे.'

कुळकण्याच्या मनांतील संशय नाहीसा झाला नाहीं. पण बुवा पका आहे, त्यापुढे

आपली मात्रा चालणार नाही, हें मात्र तो समजून गेला.

रामदासीबुवांनी माहिती मिळवण्याचा प्रयत्न करीत असतांना फारच सावधपणा ठेवला होता. संध्याकाळीं रानांतून आल्यावर गुराखी मुले देवळांत जमत. 'रामापुढे आलेल्या पदार्थांतून वगळून ठेवलेल्या खारका, शेंगा, गूळ या वस्तु मुलांना वाटल्या जात. बुवा या पोरांशीं मात्र मोकळेपणानें बोलत. 'आज तुझीं गुरुं कोणत्या डोंगरावर गेली होती ? तिकडे लांडग्यांची भीति आहे का ? तुझीं गुरुं किती ? दूध किती निधत्ते ?' अशां आस्थेने 'विचारपूस करणारा मिळाल्यावर मुले मोठ्या प्रेमाने सर्व सांगत. कंचित् एखाद्या दिवशीं 'गांवचा पाटील कोण आहे ? गांवांत प्रमुख माणसे कोण ? हे काळे पोलिस कशाला येतात ?' असें विचारावें. मोकळ्या मनार्चीं मुले सर्व माहिती देत. 'कान्ह्या भिळ गंगाराम पाटलाकडे येतो. त्याला घरण्यास हे शिपायी येतात.' इत्यादि गोष्टी मुले सांगत.

एक दिवस त्रुवांनीं गंगाराम पाटलांच्या मुलाचा हात सहजे पाहिला आणि ऐकीव माहितीच्या आधारावर त्याला म्हटले, "तुला दोन आया आहेत. नाहीं रे ? तुम्ही तीन भावंडे. तुझ्या थोरल्या वहिणचिंलम झालंय, होय ना ?" मुलाला हें एकून मोठें नवल वाटले, त्यानें हें वृत्त बापास जाऊन सांगितले. हात पाहून ज्योतिष सांगणारा भेटल्यावर 'माझा हात पाहा' असें कोण म्हणणार नाहीं ? साधारणपणे तो एक नादच असतो माणसांना !

दुसऱ्या दिवशीं गंगाराम पाटील राम-मंदिरांत आले. ‘माझा हात बघा की जरा’ अशी त्यांनी बुवांना विनंति केली. बुवांनी प्रथम आढेवेढे घेतले. दुसरेच विषय काढले. शेवटीं ‘उद्यां सकाळी या, मग हात पाहतो? असें सांगितले. बुवांच्या बोलण्याचालण्यांतील गंभीरपणाचा पाठलांच्या मनावर फारच चांगला परिणाम झाला. दुसरे दिवशीं सकाळीच पाटील बुवांच्याकडे आले. बुवांनी बराच वेळ त्या हातावरील बुध, गुरु, शुक्र यांचे उंचवटे पाहिले. आडव्या उम्या रेघांचे जाळे निरखिले. निरनिराळ्या बोटांवरचीं व मुठीवरचीं इतर चिन्हे हात पालथा उताणा करून न्याहाळली. शेवटीं, ‘चांगला आहे की पाटील तुमचा हात?’ एवढेच सांगून ते स्वस्थ राहिले. एवढ्यानें ऐकणाऱ्याच्या मनाचे समाधान करै होणार! पाठलांनी ‘असें काय? नीट सांगा ना महाराज!’ असें पुन्हा पुन्हां विनवल्यावर बुवा हळूच म्हणाले, ‘पाटील, तुम्हांला संतति, संपत्ति चांगली आहे. संसारसुखहि लागेल. पण तुम्हांला होणारा द्रव्यलाभ चोरांपासून होईल वा झाला असेल. चांगल्या मार्गानें नाहीं.’ ही अंतरींची खूण पाठलांना चांगलीच पटली. त्यांची दृढश्रद्धा रामदासी बुवांवर बसली.

आता पाठलांच्या घरून दोन्ही वेळां बुवांकरितां गाईचें दूध येऊं लागले. देवा-पुढचें धान्य नी पैसे मिळत असल्यामुळे संतुष्ट झालेला बाळंभट पुजारी हा दशम्या करून आणून देत असें. यामुळे खाण्यापिण्याची पंचाईत नाहीशी झाली. गांवांत मानसन्मानही बराच वाढला.

पांच पंचवीस नमस्कार घेण्याकरितां थांबल्यावांचुन रस्त्यानें जाणे कठीण झाले. भजन व पोथी यांना दाटी होऊं लागली. एकंदरीत रामदासबुवा हे खेरे साधू, साक्षात्कारी संत आहेत, अशी लोकांची भावना झाली. अंतोबा कुळ-कण्याच्या मनांतील अविश्वासही डळमळला.

कान्ह्यानें त्याच्या मार्गावर असणाऱ्यांची हित्या किती अमानुषपणे केली, त्या भयंकर वार्ताही कानावर येत. श्रीदासगणूंच्या सर्वेंच गुप्त हेर म्हणून नेमलेल्या दोघांस कान्ह्यानें यमदसनास पाठवल्यांचे समजले होते. त्यांतील मलकप्पा नागप्पा या वाध्याच्या वेषानें हिंडणाऱ्या शिपायास तर कान्ह्यानें कुन्हाडीनें सरपणासारखा तोडला होता. मृत्यूची ही धाड केव्हां कोसळेल, याचा मुळींच नेम नसल्यानें जीव नेहमीं टांगणीला लागल्यासारखा असे. लोकांची फसवणूक करावी लागते आहे नी मरणाची तलवार सदैव डोक्यावर टांगलेली आहे; याला कारण ही पोलीसची नोकरी. बुवांनी प्रत्यहीं देवाची प्रार्थना करावी, कीं—

नको नोकरी ही मला पोलिसाची।
बहू भ्रष्टवी कष्टवी चित्त साची॥
मला त्यांतुनीं सत्वरीं सोडवावें।
रमानायका, चित्त माझ्या वसावें॥

एक दिवस कान्ह्या भिळ गंगाराम पाठलाकडे रात्रीचा आला आणि त्यानें पाठलास विचारले—

‘तो रामदासी कोण आहे, पाटील?’
‘तो चांगला साधु आहे. नाईक त्याला मुळींच त्रास देऊं नका.’

‘ साफ खोटें ! तो पोलिस आहे. मी पक्की माहिती काढली आहे. चला आपण त्याच्याकडे जाऊं.’

दोघेजण राममंदिरांत आले. कान्ह्याच्या हातांत दारु ठांसलेली तोळ्याची बंदूक होती. पाटलांनी बुवांना जागें केले.

कान्ह्याची ती काळी कुळकुळीत, पिळदार बांध्याची, ठेंगणी, उग्र मुद्रा असलेली, पुष्ट शरीराकृति पाहतांच बुवांचें धांवें दणाणले. प्रत्यक्ष काळ मृत्यु-पाश घेऊन उभा आहे, असें वाटले. भीतीनें जिवाचा थरकांप थरकांप झाला. कान्ह्यानें दरडावून विचारले, ‘ कोण आहेस तुं ? तुझां नांव गणेश दत्तात्रय सहस्रबुद्धे. तुझा बळकल नंबर ७२७ खरें आहे की नाहीं ? बोल ! ’

कान्ह्यानें बिच्चं बातमी मिळवलेली पाहून बुवा त्याहि स्थिरीत आश्रयानें थक झाले. आपल्या जोडीदाराची याच दरोडेखोरानें नुकतीच काय दशा केली आहे, तेही आठवले. जीविताची उरली सुरली आशा ही नष्ट झाली. तोंड भीतीने कोरडे पडले. छाती घडघडूऱ्या लागली. मुखावाटे शब्द उमटेना. कान्ह्यानें पुन्हां दरडावतांच दासगणू चांचरत अडखलत म्हणाले, ‘ बाबा, मी वाई साताच्या कडला पांडव वाडीचा राहणारा आहे. तुं हैं पोलीस बिलीस काय म्हणतोस हैं मला माहीत नाहीं. समर्थाच्या जन्म-भूमीचें दर्शन घ्यावें म्हणून जांबेस गेले. परत येतांना आमच्या गांवाकडे स्लेग असल्याचें कळलें म्हणून येथें राहिले. माझें आयुष्यच सरले असले तर तुं काय करणार ? मार तुझ्या मनांत आहे तर. मी

आंत जाऊन रामाच्या पायावर डोकं ठेवतो. मागून तुझी बंदूक चालव. ” असें म्हणून कान्ह्याच्या होय, नाहीं, म्हणण्याची वाट न पहातां रामदासीबुवा भरदिशी गाभान्यांत आले. प्रभु रामचंद्रास घट्ट मिठी मारली आणि दीनपणे म्हणाले, “ रामा, तुझ्या पदरांत आहे. योग्य वाटेल तें कर.” पायावर मस्तक टेकले व बुवांचें भान हरपल्यासारखे झाले. अत्यंत भयानें थोडी मूर्च्छाच आली म्हणा ना !

मृत्यूच्या भीतीनें मिठी मारलेल्या मार्केंड-यास यमपाशांतून सोडणारे भगवान् शंकर ज्याचें ध्यान प्रेमानें करतात तो जानकीपति रामराय पदनताची उपेक्षा करी करील ? कान्ह्या मिळास काय वाटले कुणास ठाऊक ! रोखलेली बंदूक मागें घेऊन तो तसाच परत फिरला. मंदिराच्या बाहेर आल्यावर त्यानें पाटलांना बजावले, “ या बुवास गांवांतून जाऊं देऊं नका. मी पुन्हां एकदां शोध काढून येतों.” कान्ह्या गेल्यावर मंदिरांत जाऊन लोकांनी बुवास सावध करून गाभान्याबाहेर आणले.

श्री दासगणूनी यानंतर वरिष्ठांस गुप्तपणे पत्र लिहून कळवले की ‘ माझ्या विषयीं लोकांस संशय आला आहे. तरी युक्तीनें त्याचें निराकरण करावें. ’ त्या प्रमाणे लवकरच एक दिवस श्री. मास्ती पंढरीनाथ या नांवाचें एक पोलिस इंस्पेक्टर लोणीस आले आणि इकडे तिकडे तपास करून स्वारी मंदिरांत आली. बुवांच्या सचेपणाविषयीं संशय दाखवून फरारी माणसाची तपासणी करतात, तशी बुवांची अंगझडती घेऊन ते पाटलास म्हणाले, ‘ हा कान्ह्याचा

हस्तक असावा ! पांडववाडीकडे आम्ही याचा तपास करतो. तोंपर्यंत यास हळू देऊ नका.' या प्रकाराने उरल्यासुरल्या लोकांच्याहि मनांतील संशय पार नाहीसा झाला.

एकदां लोणीपासून जवळच गंगाराम पाटलाचे गुप्हाळ लागावयाचे होते. त्यांनी हात जोडून रामदासीबुवांना विनंति केली. 'महाराज, आपण आले पाहिजे. नाईकहि येणार आहेत.' बुवांनी उत्तर दिले, 'मला ब्राह्मणाला कशाला बोलावतां ? नाईकाला (कान्ह्या भिळाला) जेवेणावळ म्हणजे वेडेवांकडे शिजणार ! अशा ठिकाणी मीं येणे बरें नाही. परत येतांना एकादा उंस आणा म्हणजे झाल.''

कर्तव्याला अनुसरून दासगणुनीं 'कान्ह्या भिळ अमुक ठिकाणीं अमुक वाजतां येणार आहे. तरी योग्य ती व्यवस्था व्हावी.' असें वर कळवले. त्याप्रमाणे पन्नास पोलिसांनी जन्याच्या वाडीस गराडा दिला. गोळीबार सुरु झाला. कान्ह्याला पकडण्यास पोलीस आले आहेत असें कळतांच पाटलाची तिरपीट उडाली ते तसेच धांवत मंदिरांत आले. आणि बुवांस म्हणाले, 'महाराज, नाईकाला शिपायांनी घेरले आहे. नाईक यांतून सुटावे म्हणून रामाची प्रार्थना करा. आपल्या आशिर्वादाशिवाय नाईकांना यश येणार नाही.'

इकडे पोलिसांनी घेरले तरी कान्ह्या डगमगला नाही. तो हाडाचा शूर होता. तो एका टेकडीवर चढून गेला. उभयपक्षीं गोळ्या झाडूं लागल्या. शेवटी त्याने त्या टेकडीवरील गवत पेटवले आणि त्या धुराच्या लोटांतून मोठ्या छातीने पोलिसांचा वेढा

फोडून तो निघून गेला. या झटापटीत कान्ह्याचे कोणीच दगावले नाही. चार पोलीस मात्र ठार झाले. कान्ह्या सुखरुप निसटला तो रामदासी बुवांच्या कुपेनेच, अशी भाबड्या पाटलाची ठाम कव्पना झाली.

पुढे कांहीं दिवसांनीं लोणीस आला असतांना कान्ह्या पाटलास म्हणाला, 'पाठील, हा रामदासी पोलीसच आहे रे !' पाटलास आतां ज्जरा बळ आले होते. ते म्हणाले, 'वेड लागलंयू की काय तुला, नाईक ? त्यांच्या आशिर्वादानें त्या दिवशीं तूं जिवानिशीं सुटलास पोलिसांच्या हातून ! तूं त्यांना पोलीस म्हण. पण त्यादिवशीं त्यांना तुझा साथीदार म्हणून एका पोलीस इन्स्पेक्टरनें किती छळले ! त्यांना शिव्या काय दिल्या, अंगशडती काय घेतली ! मी मध्ये पडलों म्हणून मारहाण तरी झाली नाही. बापडा सात्विक ब्राह्मण ! देवदेव करीत राहिला आहे. त्यांच्या पाठीस कां नाग-तोस उगीच ?'

कान्ह्या भिळाचे समाधान झाले असें दिसले. तो पाटलासह दर्शनाकरितां म्हणून मंदिरांत आला. पायां पडत असतांना बुवांच्या पायांवरील वहाणांचे घडे पाहून कान्ह्याचा संशय पुन्हा बळावला. रामदासी बुवांकडे निरखून पाहात तो म्हणाला, "बुवा, तुमच्या पायांवर तर पोलिसी वहाणांचे घडे दिसताहेत !" बुवा मनांत चरकलेच. पण प्रसंगावधान राखून त्यांनी उत्तर दिले, "आमच्या कोंकणांत आम्ही वहाणाच घालतों बाबा !" हे उत्तर कान्ह्याला योग्य वाटले, त्याने लपून नमस्कार केला आणि गळ्यांतील सोळा

तोळ्यांचा सोन्याचा सात पदरी गोफ श्रीदासगणूंच्या पायावर ठेवून तो म्हणाला, ‘महाराज, कोणत्या इन्स्पेक्टरने तुम्हांला शिव्या दिल्या, सांगा ! पंधरा दिवसांतच त्याचा मुडदा न पाडीन तर मिळाच्या पोटचा म्हणवणार नाही !’

यावर दासगणू म्हणाले, ‘हे बघ माझ्याकरतां कोणाला मारू नकोस ! त्याला संशय आला, म्हणून त्याने तसें केले. मागें तुं नव्हती का बंदूक रोखलीस ? आपल्या कपाळीं असतील ते भोग भोगलेच पाहिजेत. तुझा हा गोफही मला नको. मला याचा काय उपयोग ? तुं आपला हा परत ने.’ पण कान्ह्या तो परत घेईना. तेव्हां श्रीदासगणूंनी तो तेथेच पाटलाच्या स्वाधीन करून ‘यांतले तीन पदर बाळंभटास द्या आणि बाकीचे मोळून मोडकळीस आलेल्या या मंदिराची डागडुजी करा ! असें शपथ घालून सांगितले. पाटील व कान्ह्या दोघेही थक झाले. ही निरिच्छ वृत्ति उसनी वा वरपांगी नव्हती. ती त्यांच्या हृदयाची सहजवृत्ति होती. पैसा न खाणे, हा जेथे केवळ अपवाद आहे, त्या पोलिस खात्यांत नोकरीस राहूनही अशा द्रव्याची इच्छाहि दासगणूंनी कधी केली नाही.

कान्ह्या मिळाला पकडणे कठीण आहे, असें अनुभवास आल्यावर सरकारच्या मनात एक निराळाच विचार आला. कान्ह्या मिळ हा श्री दासगणूंच्या समोर बराच वेळ येतो, असें पाहून वरिष्ठ अधिकाऱ्यकडून दासगणूला आज्ञा झाली की, ‘तुम्हांस एक सहाबारी पिस्तुल देण्यांत आले आहे. त्याने कान्ह्यास जायबंदी करून

पकडावें. त्यांत त्याच्या जिवाला धोका झाला तरी अडचण नाही. माणिक दौँडीच्या ठाण्यावर शक्य तितक्या लवकर येऊन सामान स्वाधीन करवून घ्यावें. त्याप्रमाणे श्रीदासगणू कांहींतरी निमित्त काढून मोळ्या युक्तीने लोणीच्या बाहेर पडून माणिक दौँडीस आले. तेथें त्यांना सहाबारी पिस्तुल, काडतुसें, सहामाहीचा पगार भत्ता, उत्तम बातम्या पुरवल्याबद्दल पारितोषिक आणि कान्ह्या मिळ सांप डतांच एकदम दोन जागा वर बढतीचे आश्वासन असें सर्व मिळाले.

हे सर्व घेऊन दासगणू मिरजगांवांत आले. तेथील सरकारी दवाखान्यावर त्यांचे एक जिवलग स्नेही (श्री. अण्णाजी पांडुरंग बाशीकर कुळकर्णी) डॉक्टर होते. श्रीदासगणूंनी मनाशीं विचार केला, ‘मी ब्राह्मण. कोणाच्या रक्तानें आपले हात रंगवणे, हे चांगले नाही. त्यांतून निशाण मारतांना माझी गोळी एकदांही टारजेटास लागली नाही. फुकटचा पगार खातो, नालायक आहे, अशी वरिष्ठांचीं बोलणी मीं वरचेवर खालीं आहेत. अशा परिस्थितीत कान्ह्यावर झाडलेली गोळी त्याला लागेलच कशावरून ? गोळी चुकतांच कान्ह्या आणि त्याचे साथीदार माझा जीव घेतल्यावांचून राहणार नाहीत. तेव्हां कसेही करून आतां हा प्रसंग टाळलाच पाहिजे.’ त्यांनी ही सर्व परिस्थिति आपल्या डॉक्टर मित्रास सांगितली.

डॉक्टर म्हणाले, ‘गणपतराव, कांहीं चिंता करू नका. मी माझ्या अधिकारांत एक महिनाभर तुम्हांस रोगी म्हणून येथे ठेवूं शकतो. मात्र बाहेर फारसे हिंदू नका आणि हजामत करू नका.’

डॉक्टरांनी दासगणूंचे नांव रोगी म्हणून नोंदवले आणि 'गणेश दत्तात्रय हा आजारी झाल्यानें त्याला येथे ठेवून घेतलें आहे. त्यांच्याजवळील जोख-मीचे साहित्य, कागदपत्र व पोलिशी गणवेश ठाण्यावर परत पाठवीत आहे' असें वर कळवलें. वरिष्ठांकडून तांतडीनें उत्तर आलें की, 'गणेश दत्तात्रय हा आमचा फार महत्वाचा माणुस आहे. त्यास नगरच्या मोठ्या दवाखान्यांत नेण्यास आम्ही समक्ष येत आहोत.' वरिष्ठ येण्याच्या सुमारास डॉक्टरनें दास-गणूंस कांही औषध दिलें. त्यामुळे त्यांना बराच ताप चढला. वरिष्ठ अधिकाऱ्यांनी दासगणूंना नगरास नेण्याचे निश्चित केलें. आतां मात्र या संकटांतून कसें पार

पडावें, तें समजेना, पण परमेश्वर कृपेने दासगणूंना पुन्हां या संकटांत पडावें लागलें नाही.

श्री. नानासाहेब चांदोरकरांच्या ओळखीचे श्री. बोस नांवाचे एक डॉक्टर नगरास नुकतेच बदलून आले होते. श्री. नानासाहेबांकडून येथे वशिला लागला. त्याने 'या माणसाचे हृदय अशक्त झालें आहे. कोणत्याहि धोक्याच्या जागी पाठविण्यास हा अयोग्य आहे' असा अधिकृत दाखला श्री दासगणूंना दिला. वरिष्ठ अधिकाऱ्यांचा निरूपाय झाला. आणि दासगणूंची नेमणूक पुन्हा जामखेडास झाली. अशा रितीनें श्रीदासगणूंच्या पुरतें तरी तें प्रकरण समाप्त झालें.

● दास्य दे हरि तुझ्या चरणांचे ।
कीर्तन श्रवण आचरणाचे ।
दे अनन्य हृदयीं स्मरणाते ।
हे न देशि, तरी दे मरणाते ॥

—वामन पंडित

ए. आर. सावंत ऑन्ड ब्रदर्स
इदर, मंगळदास मार्केट समोर, मुंबई नं. २.

ARSA
PRODUCTS

✽ होजियरी ✽ तयार कपडे ✽ फर्निशिंग फॅब्रीक्स
व इतर सर्व तज्जेच्या कापडाचे व्यापारी
रिटेलर्स व होलसेलर्स डे. नं. २२८४४

श्रीसाईबाबांची भूपाळी

[चाल :—नमर्ने वाहुनि स्तवनें]

जय जय सद्गुरु साईनाथा । भावें करि वंदन

भाविक, भावें करि वंदन ।

भारतभूषण, दीनद्याळा । अनंत गुणनंदन ॥ धृ० ॥

संतशिरोमणि लोकमंगला । जनता जर्गि बदली

सदोदित, जनता जर्गि बदली ।

काय माधुरी ठायि तुझ्या ती । आकर्षक बनली ॥ १ ॥

परमानंदीं परब्रह्म तैं जाणुनि योगेश्वर

मुनिवरा, जाणुनि योगेश्वर ।

दिव्य तपस्या सफल जाहली जन्मुनि देहीं नर ॥ २ ॥

विस्मयदायक चमत्कार ते । दाविसि जनसंकटीं

अनुभव, दाविसि जन संकटीं ।

जनक जननि ते धन्यपावली कुलदीपै कष्टी ॥ ३ ॥

तुझ्या दर्शना विविध देशिंचे । मेघासम धांवत

शिरडिस, मेघासम धांवत ।

गृहिणीसह सुतपरिवारे जन येती वा, हांसत ॥ ४ ॥

तुझ्ये लेकरूं शरणागत हैं । आळवि तैं बाबा

तवपदा, आळवि तैं बाबा ।

तात माडली वाली अमुचा । पाहा मज बाबा ॥ ५ ॥

पुण्य महात्मा पुण्यश्लोक तूं भुविं या अवतरला

प्रभुवर भुविं या अवतरला ।

जनि दुःखांचा विविध ताप तो नाशाया सजला ॥ ६ ॥

शिरडी नव्हे तैं वृंदावन कीं । पुण्यभूमि सजली

निरंतर, पुण्यभूमि सजली ।

कृष्णरूप साईस देखुनी आनंदे भरली ॥ ७ ॥

अनंत दुःखे भोगुनि । जन हैं विषमय संसारीं

अशाश्वत, विषमय संसारीं ।

येउनि त्वत्पदि शांति मिळविती । नामामृत सागरीं ॥ ८ ॥

शरणागतिचा भाग्यविधाता जन-मनि साइ वसो

अखांडित, जनमनि साइ वसो ।

धन्य धन्य ती पुण्यकृपा तव भक्ताभ्युदयिं असो ॥ ९ ॥

कवि—पंडित श्रीपाद के. टाकळकर शास्त्री

सुश्लोकगीता

: अनुवादक :

वि. के. छत्रे

गीतानुवादें जरि या कुणाला
गीताशय स्वल्प क्लून आला
संतोष झाला जरि अंतरास
होई मला नी जगदीश्वरास

X X X

गीतार्थ चित्तीं हृदची ठसावा
ठसून तो आचरणीहि यावा
म्हणून झालों कविता—प्रवृत्त
कर्ता खरा श्रीहरि मी निमित्त

अध्याय ६ वा

श्रीभगवान् म्हणाले—

आर्या

- १ धरितां न मनि फलाशा, कर्तव्ये जो स्वकीय करी ।
तो संन्यासी योगी, त्यजि कर्म—अग्निहोत्र, तो न परी ॥
- २ ‘संन्यास’ म्हणति ज्याला, पार्थी तो ‘योग’ होय हें जाण ।
होईना कोणीही योगी, संकल्प टाकिल्यावीण ॥
- ३ साधन कर्म शमाचें मुनिष्या, जो योग सिद्ध करुं पाही ।
त्याचेंची शम साधन, झाल्यावर योग सिद्ध परि होई ॥
- ४ इंद्रिय-विषयीं कर्मीं वा राहीं जेधवां न आसक्ती ।
संकल्प सकल जाई, योग तदा सिद्ध जाहला म्हणती ॥

उपजाति

- ५ वा ! आपणा आपण उद्धरावै, अधोगतीला न कदापि न्यावै ।
बंधु स्वतांचा नर की स्वतांच, शत्रु स्वतांचाहि तसाच साच ॥
- ६ स्वयेंचि घे जिंकुनि जो स्वतांला, तो आपला आपण बंधु झाला ।
तैसे करीना परि तो अजाण, वागे स्वतांशींच अरीसमान ॥

आर्या

- ७ जिंकुनि आपणांला, अंतरि जो शान्त, तो सुखीं दुःखीं ।
मानीं नी अवमानीं, शतोषीं, स्थिर—समान राहे कीं ॥

- ८ ज्ञाने नी विज्ञाने तृप्त, जितेंद्रिय, नि गांठि जो मूळ ।
वा ! सिद्ध योग त्याचा, सम ज्या सोने शिला नि ढेंकूळ ॥
- ९ मित्र, सुहृद, मध्यस्थ, द्वेष्य, अरी बंधु नी उदासीन ।
दुष्ट नि सज्जन यांच्या, ठार्यां समबुद्धि थोर ल्या मान ॥
- १० योग्याने एकान्ती नित्य रहावे, करीत अभ्यास ।
आंवरुनी चित्ता नी आत्म्याते, त्यजुनि वासना-पाश ॥
- ११ आसन पवित्र जागी, मांडावे प्रथम आपुले अढळ ।
दर्भ-मृगाजिन-वस्त्री, उंच न जें, फार, फार वा सखल ॥
- १२ एकाप्र मने त्यावर साधाया, आत्मशुद्धि बैसूनी ।
योगाभ्यास करावा, चित्तेंद्रिय-हालचाल आंवरुनी ॥
- १३ ताठ, स्थिर, शिर, मान नि पाठ सरल ठेवुनी, न हालवितां ।
नाकीं लावुनि दृष्टी, इकडे तिकडे न सर्वथा बघतां ॥
- १४ होऊनि शांत अंतरि पाळूनि ब्रह्मचर्य, युक्त असें ।
मन्त्रितनीं रमावे नीट मना आंवरुनि निर्भयसें ॥
- १५ सन्तत योगाभ्यासे यापरि मन होऊनी स्व-वश अन्तीं ।
योग्यास मिळे माझ्या ठार्यांची मुक्तिची परा शान्ति ॥
- १६ खाई बहु, खाईच न, झोंपाळू, झोंप घेचि ना काहीं ।
हा योग सिद्ध त्याला, पार्या, होणार सर्वथा नाहीं ॥
- १७ युक्त नि परिमित ज्याचे, आहार, विहार, कर्म, आचार ।
निद्रा, जागृति त्याला, योग सुखावह, न दुःख देणार ॥
- १८ आत्म्यांतची स्थिरावे, मन जेव्हां आवरुनि धरलेले ।
'युक्त' तदा ल्या म्हणती, भोगेच्छा नांवची नसे उरले ॥
- १९ राहे निवांत जागी, दीपाची जेंवि निश्चल ज्योति ।
अभ्यासू योग्याची आंवरलेली, तशी मनोवृत्ति ।
- २० योग्याभ्यासे जेथे, आंवरलेले मन स्थिरावून ।
तोंवे वसते आपण, आत्म्यांतचि आपणांस पाहून ॥
- २१ जें इंद्रिया कळेना, कळते बुद्धीस ते सुख श्रेष्ठ ।
योगी भोगी जेथे स्थिर तो, होई न तत्त्वता भ्रष्ट ॥
- २२ जें मिळतां त्याहूनी अधिक बरा लाभ अन्य मानीना ।
सुस्थिर होतां जेथे, दारुण दुःखेहि चलित होईना ॥

- २३ नांवहि नुरतें जेरें, दुःखाचें, ‘योग’ तो असो ठावें ।
त्या निश्चयें, प्रसन्नें चित्तें, कंटाळतां न साधावें ॥
- २४ संकल्प--जन्य साव्या सोडूनी वासना विनाशेष ।
चोहीकडुनि मनेचीं आंवरुनी इंद्रिया रहावेस ॥
- २५ आणी हलुं हलुं धैर्ये करित रहावें बरें प्रशांत मना ।
आत्म्यांतचि स्थिरावुन त्या, अन्यत्र भ्रमोचि धावें ना ॥
- २६ अस्थिर नी चंचल मन, पाहे निसटावया जिथें जेरें ।
रोधुनि, आत्म्याच्याची धावें ताब्यांत त्या तिथें तेरें ॥
- २७ निष्पाप शांतचित्त, ब्रह्मीभूत नि रजोगुणातीत ।
योग्याचे पदि येतें उत्तम सुख त्या स्वयेचि शोधीत ।
- २८ यापरि योगाभ्यासीं संतत-रत पाप-मुक्त तो योगी ।
ब्रह्माचें संयोगे सुख जें अत्यंत, तें सुखें भोगी ॥
- २९ सारीं भूतें अपुल्या ठारीं, आपणाहि सर्व भूतांत ।
सर्वत्र सम दिसे त्या, जो झाला पूर्ण सिद्ध योगांत ॥
- ३० पाहे सर्वत्र मला, माझ्यांत दिसे तसें सकल ज्याते ।
मी अंतरे न त्याला, अंतरतो तो न अर्जुना, मातें ॥
- ३१ सर्वांभूतीं जो मी, त्या, या एकत्र बुद्धिनें भजतो ।
व्यवहारिं वागुनीहि, योगी माझ्याच ठारीं, तो वसतो ॥
- ३२ जिकडे तिकडे भरला आपणची सारखा दिसे ज्याते ।
दुःख असो सुख अथवा तो योगी श्रेष्ठ वाटतो मातें ॥

अर्जुन म्हणाला—

- ३३ तुं साम्यबुद्धिनें जो, साध्य असा योग हा मला काथिला ।
चंचल हें मन म्हणुनी, तो न टिके वाटते प्रभो, मजला ॥
- ३४ चंचल मन हें देवा, दुर्जय, बलशक्ति दांडगें मोठे ।
वाच्यासम आंवरणे, त्याला मज काठिण फार कीं वाटे ॥

श्रीभगवान् म्हणाले—

- ३५ चंचल नि दांडगें मन, निःसंशय हें जरी, महाबाहो ।
अभ्यासानें आणिक, वैराग्ये सहज तेंचि वळते हो ॥
- ३६ माझ्यामते काठिणची योग नरा, जिंकिले न मन ज्याने ।
जिंकील मना त्याला, साधाया शक्य तो उपायाने ॥

अर्जुन म्हणालः—

- ३७ सश्रद्ध, परि अनावर, ज्याचे मन योग-साधनीं चळते
मोक्षास आंचवे तो, देवा, गति त्यास कोणती मिळते ?
- ३८ दोहींकडुनी सुटला, मोहें जो ग्रस्त, मोक्षमार्गात ।
कुटल्या ढगाप्रमाणे, मध्येची, नष्ट नाहिं ना होत ? ॥
- ३९ निरसीं संशय माझा, हा निःशेष, प्रभो ! कृपा करुनी ।
तुज वांचुनी नसेची निरसाया या समर्थ बा ! कोणी ॥

श्रीभगवान् म्हणाले:—

- ४० या लोकीं परलोकीं बा, तो पावेचि नाश ना पार्था ।
'दुर्गति' शिव-कर कर्मे करि-त्याला, हैं नकोचि कीं वार्ता ॥
- ४१ पावे योगभ्रष्ट स्वर्गादिक-पुण्यकर्मि-लोकांते ।
राहुनि सुचिर शुचि श्री-मंताचे गेहिं येइ जन्माते ॥
- ४२ जन्म सुबुद्धांच्या तो योग्याच्याची कुलांत वा, पावे ।
यापरि जन्म सुदुर्लभ या लोकीं काय त्यास वानावे ? ॥
- ४३ त्या प्राप्त होति तेथे पूर्वांचे सर्व बुद्धि-संस्कार ।
योग अधिक साधाया मग तो, हे पांडवा, झटे फार ।
- ४४ पूर्वाभ्यासें तेणे सिद्धिकडे ओढिला बळे जाई ।
जिज्ञासुहि योगाचा शब्द-त्रह्लापलीकडे जाई ॥
- ४५ झटतां झटतां योगी पापापासून पावुनी मुक्ति ।
होऊनि सिद्ध लाभे परमोच्च गती अनेक जन्मांती ॥
- ४६ श्रेष्ठ तपस्याहुनी श्रेष्ठ ज्ञान्याहुनीहि कीं योगी ।
कर्मठ पुरुषाहुनिही, पार्था, बा ! तूं म्हणून हो योगी ॥
- ४७ साज्या योग्यांतहि जो राहुनि मने अखंड माझ्यांत ।
श्रद्धा-युक्त भजे मज, मानी मी श्रेष्ठ त्यास सर्वांत ॥

अध्याय ७ वा

श्रीभगवान् म्हणाले—

(फटका)

- १ धरुनि आसरा माझा, लावुनि मन मजठायी निःशंक ।
जेणे जाणसि पूर्ण मला तूं योगे, पार्था तें ऐक ॥
- २ ज्ञान तुला तें विज्ञानासह अशेष कथितो मी आतां ।
जाणायाचे शेष नुरेची, कळुनि एकदा जें येतां ॥

- ३ हजारांतुनी एखादाची मिळवाया तें नर झटतो ।
झटणाऱ्यांतुनिही एखादा यथार्थ मातें ओळखतो ॥
- ४ अहंकार, मन, बुद्धि, भूमि, जल, अग्नि, वायु, नम यांमाजी ।
विभागलेली आठ प्रकारे राहे प्रकृति ही माझी ॥

(अनुष्टुभ्)

- ५ ही तों गौण, हिच्याहूनी श्रेष्ठ प्रकृति जाण ती ।
जीवभूत जिच्यायोगें जगाची या असे स्थिति ॥
- ६ या दोहीं पासुनी सारीं भूतें ध्यानांत हें धरीं ।
मूळ मी सर्व विश्वाचें, त्याचा अंतहि मी करीं ॥
- ७ माझ्या पलीकडे नाहीं काहींही, पांडवा, वरे ।
माझ्यांत ओंवलें सारे, सूत्रांत माणि तेवि रे ॥
- ८ रस तोयीं नभीं शब्द, प्रभा मी शशि—भास्करी ।
अँकार सर्वही वेदी, पराक्रमहि मी नरी ॥
- ९ सुगंध क्षितिमाजीं मी, अर्जुना, तेज पावकीं ।
तापसीं तप मी, सर्वा—भूतीं मी जीवशक्ति कीं ॥
- १० बीज मी सर्व भूताचें, जाण, पार्था, सनातन
बुद्धि मी बुद्धिमंताची, तेजस्वी त्यांत तो गुण ॥
- ११ बल मी विषयासाक्ति—वासना—स्पर्श ज्या नसे ।
तुलंघी धर्म—मर्यादा, भूतीं तो काम मी असें ॥
- १२ तामसी राजसी आणी, सत्त्वयुक्त पदार्थ ते ।
माझ्या पासूनची; मी ना त्यांत, माझ्यांत जाण ते ॥
- १३ त्रिगुणात्मक भावांनीं या साज्या मोहिलें जगा ।
यांच्याहि पार जो मी त्या, अक्षया जाणतें न गा ॥
- १४ गुणात्मक अशी माझी दिव्य माया सुदुर्स्तर ।
मातेंचि शरण जे येती, तीत ते तरती नर ॥
- १५ आसुरी बुद्धि ज्या ग्रासी, पापी अधम मूढ ते ।
माया ज्ञान हरी त्याचें, शरण मातें न येति ते ॥
- १६ भजती चार जातीचे सुज्ज भावें जगीं मला ।
दुःखी, जिज्ञासु नी कामी, ज्ञानी तो चवथा भला ॥

(उपजाति)

- १७ निष्काम कर्मात् सदा अनन्य, ज्ञानी असा त्यांत विशेष धन्य
अत्यंत वाटे प्रिय मी तयाते होई बहू तो प्रिय तेवि माते
(अनुष्ठुभ्)
- १८ चांगलेच जरी सारे हे, ज्ञानी 'मीच' मानितों ।
सर्वोत्तम गती जो मी, स्थिरावे त्यांत युक्त तो ॥
- १९ वासुदेवचि मी सारे, ऐशा अनुभवे मला ।
पावे अनेक जन्मांतीं ज्ञानी, दुर्मिळ हा भला ॥
- २० कामे वेडावले त्या त्या स्वभावा वश होऊनी ।
भजती अन्य देवा ते, ते ते नियम पालुनी ॥
- २१ श्रद्धेने भक्त जो इच्छी, ज्या देवाते भजावया ।
करीं सुस्थिर मी त्याची, त्याची श्रद्धा, धनंजया ॥
- २२ श्रद्धेने युक्त त्या देवा तो आराधीतसे यदा ।
मीच निर्माण केलेले भोग त्या लाभती तदा ॥
- २३ अल्प बुद्धि जनांचे त्या फल तों नष्ट शेवटीं ।
देवभक्त जसे देवा, मळक्त मज पावती ॥
- २४ सर्व श्रेष्ठ असें माझे रूप अव्यय नेणते ।
मानिती व्यक्त अव्यक्ता माते, जे मूढ लोक ते ।
- २५ ज्ञांकला योग मायेने सर्वप्रति न मी दिसें ।
अज्ञानी लोक हा नेणे, 'जन्म—व्यय मला नसे' ॥
- २६ आजपर्यंत जी ज्ञालीं भूते, जीं आज अर्जुना ।
होणारीं हीं मला ठावीं, कळलीं न परी कुणा ॥
- २७ इच्छा द्वेषांतुनी द्वंद्वे सुखदुःखादि जन्मती ।
जन्मता सगळीं भूते, त्या मोहें भ्रम पावती ॥
- २८ परि ज्या पुण्यवंतांचा पाप--संचय संपला ।
द्वंद्व—मोह न त्या बाधे भजती दृढ ते मला ॥
- २९ जरा मृत्यु चुकाया जे झटती मम आश्रये ।
सर्व अध्यात्म नी कर्म, ब्रह्मही त्यां कळूनि ये ॥
- (उपजाति)
- ३० मी सर्व भूतांत नि देवतांत, यज्ञांतही हें पटले मनांत ।
त्यां मत्स्वरूप--सृति नीट राही, कृतान्त अंत्य—क्षणीं ओढिताही ॥

— दे चरणीं थारा

जय जय साईबाबा । आरति तव चरणा ।
 दीनोद्धारक जगि हा । शिरडीचा राणा ॥
 फकीर बाबा कोणी । अवलीया वदती ।
 योगी सिद्ध महणुनियां । महिमा तव गाती ॥
 परि तूं अक्षय अव्यय । चिन्मय चिन्छकी ।
 साक्षात् दत्त दयाधन । मंगलमय मूर्ती ॥

जय जय साईबाबा आरति० ॥ १ ॥

उंच विभूती सुंदर । मस्तकिं तो फडका
 अंगीं कफनी हातीं । सज्ज असे सटका ।
 भव्य शिलासन पावन । तप्तांगार धुनी ।
 तेजः पुंज विराजे । कांती तव वदनीं ॥

जय जय साईबाबा आरति० ॥ २ ॥

तेलाविण पाण्यानै । पणत्या पाजळिल्या ।
 दिव्य उदीनै दुर्घर । व्याधी धालविल्या ।
 शरणागत भक्तांच्या । विपदा लोपविल्या ।
 अगम्य ऐशा लीला । जगता दाखविल्या ॥

जय जय साईबाबा आरति० ॥ ३ ॥

अनन्यभावै अगणित । शिरडिस जे येती ।
 समाधि वंदन करुनी । दर्शन तव घेती ।
 त्यांचै दुःख निवारनि । भाग्य तयां देसी ।
 कीर्तीचा हा डंका । दुमदुमतो जगतीं ॥

जय जय साईबाबा आरति० ॥ ४ ॥

ध्यानीं वदनीं ‘साई’, अखंड जे जपती ।
 साक्षात्कार घडे त्यां । ऐशी तव महती ।
 गोदातीर विहारा । वेदश्रुति-सारा ।
 वैष्णव आरति करतो । दे चरणीं थारा ॥

जय जय साईबाबा आरति० ॥ ५ ॥

— विष्णु हरि इनामदार